

อาณานิคมกาลเวลา: ปัญหาการแบ่งยุค
สมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา
(Colonization of the Times:
A Periodization Problem in
Lanna History)

พริษฐ์ ชิวารักษ์*
(Parit Chiwarak)

Received: August 1, 2023
Revised: November 16, 2023
Accepted: January 4, 2024

บทความวิจัย
-
วิชาการ

* นักวิชาการอิสระ (Independent Scholar).

บทคัดย่อ

การแบ่งยุคสมัยแบบสมัยใหม่ในประวัติศาสตร์ล้านนาเป็นผลลัพธ์จากการนำกระบวนการวิธีการทางประวัติศาสตร์แบบ “ศาสตร์สมัยใหม่” ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 นับแต่ช่วงเวลานั้นเป็นต้นมา ได้ปรากฏรูปแบบการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนาหลายแบบ แต่เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาแบบศาสตร์สมัยใหม่ไม่เคยเป็นอิสระจากการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย / สยาม การแบ่งยุคสมัยแบบต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ล้านนาจึงปรากฏอิทธิพลของแว่นมุ่มมองที่เป็นกระแสหลักในหมู่ปัญญาชนชั้นนำไทย / สยามอยู่ด้วย เช่น การแบ่งยุคสมัยแบบ พงศาวดารโยนก ของพระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) ซึ่งเป็นตัวแบบที่ถูกสร้างขึ้นพร้อม ๆ กับการลงการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ล้านนาตามหลักวิชาสมัยใหม่แบบตะวันตกนั้น คิดขึ้นโดยรับเอาทัศนคติทางประวัติศาสตร์ของเจ้าอาณานิคมอังกฤษต่อประวัติศาสตร์อินเดีย อันเป็นที่นิยมในแวดวงปัญญาชนชั้นนำกรุงเทพฯ ณ ขณะนั้น มาปรับใช้ในการออกแบบ โดยรับเอาทัศนคติเชื้อชาตินิยม (Racism) แบบบูรพคดีศึกษา (Orientalism) ที่แฝงในทัศนคติที่นั่นมาด้วย ทั้งยังมีส่วนสร้างความชอบธรรมในการล่าอาณานิคมของสยาม หรือกระทั่งการแบ่งยุคสมัยแบบที่นิยมใช้ในแวดวงประวัติศาสตร์ล้านนาปัจจุบันนี้ แม้จะเป็นผลจากกระแสความคิดท้องถิ่นนิยมที่ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาอย่างเป็นอิสระจากการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย / สยาม แต่ก็ได้รับอิทธิพลจากทัศนคติต่อพม่าตามความคิดแบบราชาชาตินิยมไทย (Thai Royal Nationalism) ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อรัฐไทยในการปลุกกระแสชาตินิยมในช่วงสงครามโลกและสงครามเย็นด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: การแบ่งยุคสมัย, ประวัติศาสตร์ล้านนา, อาณานิคม, ราชาชาตินิยม, อำนาจ - ความรู้

ABSTRACT

Modern periodization in Lan Na history resulted from the introduction of modern historicism in studying history in the early 20th century, after which various periodization models for Lan Na history have been proposed. However, as the study of Lan Na history has never been independent of the study of Thai / Siamese history, all the proposed models were influenced by the mainstream lens among the Thai/Siamese elite-intellectuals. The *Phongsawasan Yonok* model, the first modern periodization model of Lan Na history proposed in the closing of the 19th century by Chaem Bunnag, was shaped by adopting the way the lens and methods of British Colonial historians in studying Indian history, which was popular among the Siamese elite-intellectuals of the times. Similarly to the British periodization model of Indian history, the model subsequently consisted of the orientalist racist notion and helped legitimize Bangkok's colonization of Lan Na. Also, the "main periodization model," generally accepted in the study of Lan Na history nowadays, despite being an answer to a localist call for historical autonomy from Thai/Siamese historiography, still contains an anti-Burmese attitude, which is a core idea of the royal nationalist narrative of Thai history, and was exploited by the Thai state in their propaganda effort during the World War and the Cold War eras.

Keywords: Periodization, History of Lan Na, Colonialism, Royal Nationalism, Power-Knowledge

บทนำ: ยาสามัญประจำวงการประวัติศาสตร์

การแบ่งยุคสมัย (Periodization) เป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์หนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ต่างต้องรู้จักคุ้นเคยเป็นอย่างดี กระบวนการดังกล่าวช่วยให้นักประวัติศาสตร์สามารถรับมือกับข้อมูลมากมายมหาศาลเกี่ยวกับเหตุการณ์อันซับซ้อนที่เกิดขึ้นบนอดีตกาลอันยาวนาน ด้วยการตัดแบ่งเวลาเป็นช่วงย่อย ๆ ที่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดโดยจำเพาะ และจัดหมวดหมู่ข้อมูลว่าด้วยเรื่องราว และเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวตามช่วงเวลาที่ได้ตัดแบ่งนั้น หรือกล่าวคือเป็นเครื่องมือทางประวัติศาสตร์ที่ช่วยให้นักประวัติศาสตร์สามารถแปลงสภาพกาลเวลาให้กลายเป็นก้อนอิฐขนาดเหมาะสมมือเพื่อที่จะได้หยิบจับไปก่อเรียงใหม่เป็นแนวกำแพงแห่งกาลเวลาที่ทอดยาวไป (Osterhammel 2014: 48) หากปราศจากการแบ่งยุคสมัยแล้ว อดีตกาลจะเป็นเส้นเวลาที่เหี้ยมดียว กว้างขวาง และวุ่นวายไปด้วยรายละเอียดต่าง ๆ มากมายเกินกว่าที่จะศึกษาและอธิบายได้ กระบวนการดังกล่าวจึงอาจถือเป็น “ยาสามัญ” ที่นักประวัติศาสตร์นิยมใช้ป้องกันแก้ไขอาการวิงเวียนปวดศีรษะที่อาจเกิดจากการต้องทำความเข้าใจข้อมูลและเส้นเวลาที่ซับซ้อนวุ่นวายและฉวัดเฉวียนเป็นกิจวัตร

ในภาคปฏิบัติของการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ การแบ่งยุคสมัยไม่ได้เป็นเพียงแต่เครื่องมืออำนวยความสะดวกให้นักประวัติศาสตร์เลือกใช้จัดการเนื้อหาประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นกำหนดกรอบโครง จังหวะ และทิศทางของกาลเวลาที่มีอิทธิพลเหนือความคิดของตัวนักประวัติศาสตร์ และในช่วงเวลาหนึ่ง ยังเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ลุ่มหลงให้ความสำคัญยิ่งกว่าตัวเนื้อหาประวัติศาสตร์เอง (Blackbourn 2012: 301 - 7) นอกจากนี้ สำหรับบุคคลทั่วไปที่เคยผ่านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานมาบ้าง ชื่อของยุคสมัยต่าง ๆ อาจเป็น “หัวเรื่อง” อันเป็นที่จดจำได้เด่นชัดยิ่งกว่าบุคคลหรือเหตุการณ์ใด ๆ ที่ปรากฏในตำราเรียน และอาจเป็นภาพแทนของความทรงจำและประสบการณ์ต่อวิชาประวัติศาสตร์ทั้งหมด ดังเช่นที่คนไทยจำนวนมากต่างเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ไทยคือเรื่องของ “ราชธานี” ทั้งสี่ ได้แก่ สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ที่ได้กลายเป็นชื่อของยุคสมัยที่นิยมแบ่งกันในตำราประวัติศาสตร์ไทยโดยทั่วไป แน่แน่นอนว่าการแบ่งยุคสมัยโดยใช้ชื่อของราชธานีในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาเช่นนี้ทำให้เรื่องราวของราชธานีในกลุ่มน้ำอื่น ๆ ไม่ถูกนับรวมในประวัติศาสตร์แห่งชาติด้วย กรณีนี้เป็นหนึ่งใน

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้ว่ารูปแบบการแบ่งยุคสมัยสามารถมีอิทธิพลเหนือการศึกษาและความเข้าใจต่อวิชาประวัติศาสตร์ของผู้ศึกษาได้อย่างไร นอกจากนี้ เมื่อการแบ่งยุคสมัยแบบใดได้รับความนิยมในวงกว้างไปแล้ว ก็มักจะปกคลุมเป็น “ขนบ” หรือมาตรฐานทางความคิดอันยากจะทำหายความเคยชินหรือเปลี่ยนไปใช้การแบ่งยุคสมัยแบบอื่น ๆ ดังนั้น การแบ่งยุคสมัยอาจไม่เพียงจะเป็นยาสามัญ แต่เป็น “ยาฝิ่น” ที่เมื่อนักประวัติศาสตร์ได้ใช้แล้วยอม “ติด” คือหลงใหลจนไม่สามารถเลิกใช้หรือเปลี่ยนไปใช้การแบ่งยุคสมัยรูปแบบอื่นได้

การแบ่งยุคสมัยยังเป็นเรื่องที่มีความน่ากระอักกระอ่วนใจในตัวตั้งแต่ต้น เพราะโดยธรรมชาติแล้ว กาลเวลาเป็นดั่งดินแดนที่ไร้ขอบเขตและดำเนินต่อเนื่องโดยไร้รอยต่อตั่งสายน้ำโดยธรรมชาติ การปักหมุดกำหนดขอบเขตให้กับดินแดนที่ไร้ขอบเขตและการตั้งเขื่อนแบ่งกันสายน้ำให้ขาดจากกันนั้นย่อมเป็นเรื่องนอกเหนือธรรมชาติที่นักประวัติศาสตร์จะทำความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงประวัติศาสตร์ของตนเพียงเท่านั้น และการตัดสินใจว่า “ปักหมุด” หรือ “ตั้งเขื่อน” ไว้ที่ตำแหน่งใดนั้นก็เป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจส่วนตัวของนักประวัติศาสตร์เป็นอย่างมากว่าจะแบ่งยุคสมัยโดยเลือกใช้เหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงใดเป็นเกณฑ์สำคัญ จึงดูราวกับว่าจะป้อนช่องโหว่ที่เอื้อให้นักประวัติศาสตร์ใช้อำนาจปลายปากกาวาดแบ่งเขตกาลเวลาอย่างพิสดารหรือแปลกประหลาด (Gerrymandering) อย่างไรก็ได้ (Gangatharan 2008: 862) ดังนั้น นักประวัติศาสตร์ควรหมั่นตั้งคำถามต่อการแบ่งยุคสมัยที่ตัวเองใช้ เพื่อเป็นการทบทวนวิธีการทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ของตนไปด้วยพร้อมกัน

ด้วยเหตุนี้ ในช่วงกึ่งศตวรรษที่ผ่านมาตั้งแต่การก่อตัวขึ้นของแนวคิดหลังสมัยใหม่ (Post - modernism) ในการศึกษาประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์จากหลากหลายแวดวงพื้นที่ศึกษาเริ่มตั้งคำถามต่อรูปแบบการแบ่งยุคสมัยที่นิยมใช้ในแวดวงของตน อย่างไรก็ตาม ในแวดวงประวัติศาสตร์ล้านนา (และอาจรวมถึงแวดวงประวัติศาสตร์ไทย / สยามด้วย) ยังไม่ปรากฏว่ามีผลงานเขียนที่มุ่งศึกษาหรือวิพากษ์การแบ่งยุคสมัยโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับที่ยังไม่มีการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์มากเท่าที่ควร มีเพียงงานของศึกษาของวรวรรษ คชงาม (Kotchagam 2001) เรื่อง *การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง*

พ.ศ. 2441 - 2541 ที่ได้กล่าวถึงรูปแบบการแบ่งยุคสมัยที่นิยมใช้ในแวดวงประวัติศาสตร์ล้านนาในปัจจุบันเท่านั้น บทความนี้จึงต้องการศึกษาความเป็นมา แนวคิดเบื้องหลัง และข้อจำกัดของรูปแบบการแบ่งยุคสมัยแบบต่าง ๆ ที่ใช้ในการศึกษาเรียบเรียงประวัติศาสตร์ล้านนา โดยจะได้ยกตัวอย่างข้อถกเถียงเรื่องการแบ่งยุคสมัยในการศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่อื่น ๆ ประกอบเป็นกรณีศึกษาพอสังเขป อีกทั้งจะทดลองเสนอ “ความเป็นไปได้ใหม่” สำหรับการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นการเปิดประเด็นให้เป็นที่ถกเถียงอภิปรายต่อยอดในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาต่อไป

ความเป็นมาและข้อถกเถียงว่าด้วยการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์โลก

ร่องรอยของการแบ่งประวัติศาสตร์ออกเป็นยุคสมัยย่อย ๆ เริ่มปรากฏขึ้นพร้อม ๆ กับที่มนุษยชาติเริ่มรู้จักการบันทึกประวัติศาสตร์เป็นลายลักษณ์อักษร ในจารึกดินเหนียวภาษาซูเมอร์เรียนเรื่อง *บันทึกรายนามกษัตริย์ซูเมอร์เรียน* หรือ *พงศาวดารเอกกษัตริย์* (*Sumerian King List or Chronicle of the One Monarchy*) ซึ่งมีอายุกว่าสี่พันปีและอาจถือเป็นหนึ่งในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดของโลก ในจารึกดังกล่าวปรากฏการแบ่งกาลเวลาออกเป็นช่วง ๆ โดยใช้ราชวงศ์ของกษัตริย์ผู้ปกครองเป็นเกณฑ์แบ่งยุคสมัย (Dassow 2012: 118 - 119) ในยุโรปยุคคลาสสิก นักคิดชาวกรีกและโรมันเริ่มแบ่งแยกอดีตกาลออกเป็นยุคสมัยตามเหตุการณ์ในเทพปกรณัมและลำดับความสัมพันธ์ทางศีลธรรมของมนุษยชาติ โดยกำหนดให้ช่วงเวลาที่มีชีวิตอยู่ตรงกับยุคที่มนุษยชาติมีความสัมพันธ์ทางศีลธรรมสูงสุด ดังเช่นที่ Hesiod มหากวีกรีกคลาสสิกซึ่งมีชีวิตอยู่ราว 750 ปีก่อนศักราชแบ่งกาลเวลาออกเป็นห้ายุค ได้แก่ ยุคทอง ยุคเงิน ยุคสำริด ยุควีรบุรุษ และยุคเหล็ก จะสังเกตได้ว่ามูลค่าของโลหะที่เป็นชื่อของแต่ละยุคสมัยมีมูลค่าต่ำลงเรื่อย ๆ ตามความสัมพันธ์ทางศีลธรรมของมนุษย์ (Griffiths 1956: 109 - 19) แนวคิดแบ่งยุคสมัยเช่นนี้คล้ายคลึงกับที่คัมภีร์ฮินดูต่าง ๆ นิยมแบ่งยุคสมัยอายุของโลกเป็นสี่มหายุค (Maha Yugas) ได้แก่ กฤตายุค ทวาปรยุค ไตรตายุค และกัลียุค

โดยกำหนดให้ช่วงเวลาปัจจุบันตั้งแต่ปี 3102 ก่อนศักราชเป็นต้นมาทั้งหมดตรงกับ
กัลป์ยุคซึ่งเป็นยุคแห่งความวุ่นวายและความเสื่อมทรามทางศีลธรรม (González -
Reimann 2014: 357 - 370) ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุโรปสมัยกลางนิยมแบ่ง
ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติออกเป็นหกยุค (หรือเจ็ดยุคหากนับยุคสมัยแห่งการ
พิพากษาในอนาคตด้วย) ตามความคิดของ St. Augustine of Hippo ที่แบ่งยุคสมัย
โดยใช้เหตุการณ์ตามเรื่องราวในคัมภีร์ไบเบิลเป็นหมุดหมาย และใช้จำนวนยุคทั้งหมด
หรือเจ็ดนี้ เป็นสัญญาณแทนลำดับการสร้างโลกของพระเจ้า (Green 1995: 18) จะเห็น
ได้ว่าการแบ่งยุคสมัยแบบก่อนสมัยใหม่ดังกล่าวอย่างนั้นนิยมแบ่งยุคสมัยตาม
ตำนาน คติทางศาสนา หรือการขึ้นครองราชย์ของผู้ปกครอง มากกว่าที่จะพิจารณา
ตามความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคม อันเป็นวิธีการแบ่งยุคสมัย
ตามระเบียบการศึกษาประวัติศาสตร์แบบศาสตร์สมัยใหม่ที่นิยมใช้ในปัจจุบัน

การแบ่งยุคสมัยแบบศาสตร์สมัยใหม่มีรากฐานจากความคิดของบรรดานัก
คิดอิตาลีในช่วงฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ที่เห็นว่าช่วงเวลาของตนเป็น
ช่วงเวลาแห่งความรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้านจนอาจเทียบได้กับช่วงเวลาของอารยธรรม
กรีกและโรมันซึ่งถือเป็นโลกอุดมคติของนักคิดเหล่านั้น ผิดกับเวลาที่เพิ่งผ่านไป
ก่อนหน้านี้เป็นเวลาแห่งความตกต่ำและล่าหลังในทุก ๆ ด้าน นักคิดในช่วงเวลา
ดังกล่าวจึงต้องการแบ่งช่วงเวลาปัจจุบันและอดีตกาลอันไกลโพ้นและเป็นอุดมคติของ
ตนให้แยกขาดจากอดีตกาลระยะไกลที่ไม่พึงประสงค์ Francesco Petrarca หรือ
Petrarch จึงได้นิยามช่วงเวลาหลังการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันตะวันตกอันถือ
เป็นจุดสิ้นสุดโลกอุดมคติของตนมาจนถึงช่วงที่ตนมีชีวิตอยู่ว่าเป็น “ยุคมืด” ซึ่งเกิดขึ้น
หลัง “ยุคสว่าง” อันอุดมด้วยอารยธรรมคลาสสิกอันรุ่งเรืองก่อนหน้านี้ โดยข้อเขียน
ของเปตราร์กยังให้นิยามยุคมืดดังกล่าวกำลังจะสิ้นสุดลงด้วยการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ
คลาสสิกที่กำลังเกิดขึ้น ณ ขณะนั้น เป็นผลให้โลกกลับเข้าสู่ “ยุคสว่าง” อีกครั้ง
ความคิดของ Petrarca เป็นรากฐานให้ Giorgio Vasari แบ่งประวัติศาสตร์ศิลปะ
อิตาลีออกเป็นสามสมัย ได้แก่ สมัยโบราณ (maniera antica) อันหมายถึงศิลปะ
กรีกโรมันคลาสสิก สมัยกลาง (maniera vecchia) อันหมายถึงศิลปะในช่วง
“ยุคมืด” ของเปตราร์ก และสมัยใหม่ (maniera moderna) อันเป็นศิลปะในช่วง
ฟื้นฟูศิลปวิทยาการอันเป็นช่วงชีวิตของตัว Vasari เอง การแบ่งยุคสมัยใน
ประวัติศาสตร์ศิลปะอิตาลีของ Vasari ได้กลายเป็นแม่แบบของการแบ่งยุคสมัย

8 | วารสารไทยคดีศึกษา ปีที่ 22 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2568)

แบบระบบสามยุค (Three - age System) ที่นิยมใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ยุโรปจนถึงปัจจุบัน (Gangatharan 2008: 866)

ในระหว่างศตวรรษที่ 17 - 18 กระแสความคิดตื่นรู้ทางปัญญา (The Enlightenment) ซึ่งยึดเอาตรรกะและวิทยาศาสตร์เป็นเสาหลักทางความคิดได้แผ่ขยายไปทั่วยุโรปและส่งผลอย่างยิ่งต่อการก่อรูปการศึกษาวิทยาการต่าง ๆ ให้เป็นศาสตร์สมัยใหม่ รวมถึงประวัติศาสตร์ด้วย แนวคิดตรรกนิยม (rationalism) ได้ช่วยต่อยอดทัศนสมมุขนิยม (humanism) ซึ่งเริ่มมีบทบาทของการศึกษาประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ช่วงฟื้นฟูศิลปวิทยาการ จากเดิมที่เพียงมองมนุษย์เป็นผู้กระทำหลักในประวัติศาสตร์ ให้มองลึกไปถึงเหตุที่มาและผลของการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ด้วยการค้นหาเหตุภาวะ (causality) หรือเหตุปัจจัยต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์จึงมีความสำคัญยิ่งขึ้นกว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงที่ผ่านมา แนวคิดประจักษ์นิยมเชิงวิทยาศาสตร์ยังเรียกร้องให้นักประวัติศาสตร์แสวงหาวิธีศึกษาประวัติศาสตร์ “อย่างเป็นวิทยาศาสตร์” ยิ่งขึ้นด้วยการวัด (measure) และจัดหมวดหมู่ (classify) อดีตกาลรวมถึงเรื่องราวในอดีตกาลโดยใช้มาตรวัดที่มีมาตรฐาน (standardized) เป็นสากล (universal) ในทำนองเดียวกับที่นักฟิสิกส์มุ่งคิดค้นพัฒนาอุปกรณ์และมาตรวัดสำหรับหยั่งน้ำหนักของสสารอย่างแม่นยำ หรือที่นักชีววิทยากำหนดหลักอนุกรมวิธาน (taxonomy) เพื่อจำแนกสายพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตเป็นต้น เพื่อที่จะวัดอดีตกาลนั้น นักประวัติศาสตร์หันมาให้ความสำคัญกับคำนวณและค้นหาวัน เดือน ปีของเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้สามารถเรียงระบุและลำดับเวลาได้ในปฏิทิน ส่วนการจำแนกอดีตกาล นักประวัติศาสตร์หันมาให้ความสำคัญกับการสร้าง “ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์” เพื่อจัดเวลาที่มีเรื่องราวและเหตุการณ์สอดคล้องกันให้เป็นหมวดหมู่หรือ “ยุคสมัย” เดียวกัน การแบ่งยุคสมัยจึงมีความสำคัญในฐานะเครื่องมือจัดระเบียบการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ อุปมาเหมือนการจัดสวนหย่อมตามรสนิยมในยุคหนึ่งที่มีจะจัดสวนให้เป็นระเบียบโดยการนำต้นไม้ที่มีลักษณะคล้ายกันมาอยู่ในมุมเดียวกัน นับแต่ปลายศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา จึงเริ่มมีผู้เสนอแนวทางสำหรับแบ่งอดีตกาลออกเป็นยุคสมัยโดยพิจารณาเหตุภาวะหรือลักษณะบางประการในประวัติศาสตร์ต่าง ๆ กัน เช่น Adam Smith เสนอให้พิจารณาการแบ่งยุคสมัยตามพัฒนาการของตลาดหรือรูปแบบของการค้า หรือที่

นักคิดในสกุลมาร์กซิสต์ (Marxist) เสนอให้ใช้รูปแบบการผลิต (mode of production) ในสังคมเป็นเกณฑ์สำหรับแบ่งยุคสมัย เป็นต้น (Lorenz 2017: 109 - 133)

เมื่อถึงช่วงกลางศตวรรษที่ 19 ประวัติศาสตร์ได้กลายรูปเป็นศาสตร์สมัยใหม่โดยสมบูรณ์ ในระยะนี้ การแบ่งยุคสมัยกลายเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์สำคัญที่แสดงถึง “ความเป็นวิทยาศาสตร์” และ “ความเป็นศาสตร์สมัยใหม่” ของประวัติศาสตร์ จนเป็นที่กล่าวกันว่าความสามารถในการสำรวจและจัดทำแผนที่ของกาลเวลานั้นก็คือทักษะทางวิชาชีพของนักประวัติศาสตร์เลยทีเดียว (Blackborn 2012: 301) หนึ่งในผู้ที่ให้ความสำคัญยิ่งกับการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์คือ Leopold von Ranke ผู้เป็นที่จดจำจากผลงานการบุกเบิกกระบวนวิธีการทางประวัติศาสตร์แบบประจักษ์นิยมซึ่งตั้งอยู่บนการรวบรวม ประเมินคุณค่า และตีความวิเคราะห์หลักฐานชั้นต้นจนได้รับการยกย่องให้เป็น “บิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์สมัยใหม่” Ranke เชื่อว่ายุคสมัยแต่ละยุคย่อมมีคุณลักษณะหรือความนึกคิดบางประการเป็นแก่นลักษณะร่วมของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ๆ โดยแต่ละยุคย่อมมีคุณลักษณะหรือความนึกคิดแตกต่างกันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของยุคสมัย จึงจะต้องพิจารณาเรื่องราวในแต่ละยุคสมัยโดยแยกจากกันด้วยแนวคิดดังกล่าวของ Ranke ปรากฏอิทธิพลแนวคิดจิตวิญญาณยุคสมัย (Zeitgeist) ของ Georg Wilhelm Friedrich Hegel นักปรัชญาช่วงปลายศตวรรษที่ 18 อย่างชัดเจน ในความตอนหนึ่งจากจดหมายที่เขียนถึงกษัตริย์แห่งบาวาเรีย Ranke ยังกล่าวเน้นย้ำถึงความสำคัญของการแบ่งยุคสมัยในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ไว้ว่า

“...ก่อนอื่นก่อนใด นักประวัติศาสตร์จะต้องให้ความสนใจ โดยเฉพาะกับยุคสมัยหนึ่ง ๆ ที่ผู้คนคิดและใช้ชีวิต จากนั้น จึงจะได้พบว่า นอกจากความนึกคิดหลัก ๆ อันเป็นนิรันดร์ และไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้บางประการเช่นที่ว่าด้วย ศีลธรรมแล้ว ทุกสมัยย่อมมีแนวโน้มเฉพาะและอุดมคติเป็นของตนเอง แม้ทุกยุคจะมีความชอบธรรมและคุณค่าในตัวเอง ผู้หนึ่งผู้ใดก็ไม่ควรมองข้ามสิ่งที่เกิดมาจากยุคนั้น ๆ ด้วย ในประการที่สอง นักประวัติศาสตร์จึงต้องทำความเข้าใจความแตกต่างระหว่างยุคสมัยอันเป็นเอกเทศเพื่อสังเกตความจำเป็น (ต้องอุปบัติ) ของลำดับเหตุการณ์ใน

ประวัติศาสตร์ ผู้หนึ่งผู้ใดไม่อาจจะไม่ยอมรับว่ามี
บางอย่างก้าวไปข้างหน้า (ในลำดับเหตุการณ์) ณ ที่นี้ แต่
ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวว่าการก้าวนั้นจะเป็นไปในทางตรง
หากแต่เป็นเหมือนแม่น้ำที่ร่องลำนํ้าจะกำหนดทิศทางของ
สายน้ำเอง...”

(*Ranke 2010: 22 - 23*)

นอกจาก Ranke แล้ว Theodore E. Mommsen อีกหนึ่งผู้วางรากฐาน
การศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวการศึกษาประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่และมีชื่อเสียง
ร่วมยุคกับ Ranke ก็ให้ความสำคัญของการแบ่งยุคสมัยในการศึกษาค้นคว้าทาง
ประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน Mommsen เห็นว่าการแบ่งยุคสมัยเป็นสิ่งที่ทำให้
ประวัติศาสตร์โรมันเป็น “ศาสตร์” ที่มีความกว้างขวาง ลุ่มลึก และเป็นระบบ แตกต่าง
จากการศึกษาประวัติศาสตร์โรมันก่อนหน้านั้นที่เป็นเพียง “ชีวประวัติของจักรพรรดิ
แต่ละองค์ที่นำมาเรียงต่อกัน” เพียงเท่านั้น ผลงานไตรภาคของเขาชุด *ประวัติศาสตร์
กรุงโรม (History of Rome / Römische Geschichte)* รวมถึง *ประวัติศาสตร์กรุงโรม
ภายใต้จักรพรรดิ (History of Rome Under the Emperors / Römische
Kaisergeschichte)* ซึ่งเป็นต้นร่างของผลงานภาคที่ 4 ที่เชื่อกันว่าสูญหายไปและ
ถูกค้นพบภายหลัง Mommsen แบ่งประวัติศาสตร์โรมันออกเป็นสามยุคโดยใช้
พัฒนาการและจุดเปลี่ยนของสถาบันทางการเมืองเป็นเกณฑ์ ได้แก่ ยุคราชวา ยุค
สาธารณรัฐ และยุคจักรพรรดิ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ยังคงนิยมใช้แบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์
โรมันมาจนถึงปัจจุบัน (Humphries 2002: 28 - 45) อาจกล่าวได้ว่า Mommsen เป็น
นักประวัติศาสตร์คนแรก ๆ ที่นำวิธีการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์โดยใช้สถาบันทาง
การเมืองเป็นเกณฑ์มาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่อีกด้วย

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น บรรดาชาติยุโรปเริ่มขยายอำนาจออกนอกทวีปไป
ทั่วโลกจนสามารถยึดครองและครอบงำดินแดนต่าง ๆ รวมถึงภูมิภาคที่เคยเรืองอำนาจ
ในโลกตะวันออกเช่นจีนและอินเดียให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของตนผ่านระบบอาณานิคม
ไม่ทางตรงก็ทางอ้อมได้สำเร็จ เพื่อที่จะปกครองดินแดนอันห่างไกลที่เต็มไปด้วยผู้คน
ต่างเผ่าพันธุ์ เจ้าอาณานิคมชาวยุโรปให้ความสำคัญยิ่งกับการศึกษาประวัติศาสตร์ของ

ดินแดนและผู้คนที่ตกเป็นอาณานิคม ทั้งเพื่อทำความเข้าใจภูมิหลังและ
ขนบธรรมเนียมพื้นถิ่นของผู้ที่ตนจะต้องปกครอง และเพื่อสร้างเรื่องเล่าสำหรับหนุน
เสริมความชอบธรรมในการยึดครองและอ้างอำนาจเหนืออาณานิคมของตน เน้นอน
ว่าเจ้าอาณานิคมชาวยุโรปยอมใช้วิธีการแบบยุโรปในการประกอบสร้างชุดคำอธิบาย
ประวัติศาสตร์ดังกล่าว แนวคิดของ Ranke และ Mommsen ซึ่งเป็นแม่แบบของ
การศึกษาประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ในยุโรปจึงถูก “ส่งออก” ไปเป็นแม่แบบของ
การศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิภาคอื่น ๆ ที่ตกเป็นอาณานิคมด้วย

หนึ่งในเหตุอ้างสำหรับการยึดครองของเจ้าอาณานิคมยุโรปคือแนวคิดเรื่อง
ภาระของคนขาว (White Man's Burden) ที่เห็นว่าคนขาวเป็นชนชาติที่ยิ่งใหญ่กว่า
(superior race) และมีหน้าที่ต้องเผยแผ่ความมีอารยะซึ่งรวมถึงความเป็นสมัยใหม่
ให้แก่ชนชาติที่อ่อนด้อยกว่า (inferior race) ในทวีปต่าง ๆ โดยการเข้าไปยึดครอง
ดินแดนของผู้คนเหล่านั้นเป็นอาณานิคมเพื่อ “ยกระดับ” หรือ “ดึง” ดินแดน
เหล่านั้นเข้าสู่ความมีอารยะ ในกรณีของเอเชียซึ่งชาวยุโรปมองว่าเป็นดินแดนที่มี
อารยธรรมรุ่งเรืองมาก่อน แนวคิดดังกล่าวได้ก่อตัวขึ้นเป็นแนวคิดบูรพคดีศึกษา
(Orientalism) ซึ่งมองเอเชียเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยชนชาติและขนบธรรมเนียมที่น่า
พิศวง (exotic) กระนั้นถึงมลายและล่าหลัง การเข้ามาของชาวยุโรปจึงเป็นไปเพื่อนำ
ความเจริญก้าวหน้าและวิทยาศาสตร์รวมถึงศาสตร์สมัยใหม่ต่าง ๆ ให้เข้ามาถึงเอเชีย
(Said 1978) เน้นอนว่ากระบวนการวิศึกษาประวัติศาสตร์รวมถึงการแบ่งยุคสมัยแบบ
ศาสตร์สมัยใหม่ก็เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสร้างความเป็นสมัยใหม่ตามแบบอาณ
านิคมนี้ด้วยเช่นกัน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าความเป็นอาณานิคมของประวัติศาสตร์ที่ถูก
แบ่งยุคสมัยแบบศาสตร์สมัยใหม่นั้นไม่เพียงอยู่ในเนื้อหาเท่านั้น แต่ยังอยู่ในวิธีการ
อีกด้วย กระบวนการดังกล่าวจึงเป็นทั้งอุปกรณ์และผลลัพธ์ของการสร้างความรู้แบบ
อาณานิคมเพื่อตอบสนองความต้องการของเจ้าอาณานิคมเอง

แม้การปกครองระบอบอาณานิคมจะเสื่อมสลายลงทั่วโลกหลังสิ้นสุด
สงครามโลกครั้งที่ 2 และดินแดนอาณานิคมต่างทยอยได้รับเอกราชทางการเมือง
การปกครอง แต่อิทธิพลของระบอบอาณานิคมยังคงตกค้างอยู่ในประสบการณ์
รวมถึงความรู้และความคิดทางวิชาการของผู้คนในอดีตอาณานิคม (รวมถึงอดีตเจ้า
อาณานิคม) อยู่ไม่น้อย นับแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา จึงเริ่มปรากฏกลุ่ม

นักประวัติศาสตร์และนักคิดในสกุลหลังอาณานิคม (Post - colonialism) วิพากษ์วิจารณ์ผลพวงต่าง ๆ อันเนื่องจากระบบอาณานิคมที่อดีตอาณานิคมต่างยังต้องเผชิญอยู่ พร้อมทั้งตั้งคำถามต่อประวัติศาสตร์ของอดีตอาณานิคมที่เขียนโดยเจ้าอาณานิคม รวมถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ต่อยอดจากประวัติศาสตร์เหล่านั้น ผลงานศึกษาค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ในสกุลดังกล่าวหลายคนชี้ให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ฉบับอาณานิคมทั้งหลายไม่เพียงแต่เป็นการพินิจประวัติศาสตร์โดยใช้มุมมองของเจ้าอาณานิคมฝ่ายเดียวเท่านั้น แต่ยังเอื้ออำนวยให้เจ้าอาณานิคมสร้างความชอบธรรมให้กับการยึดครองอาณานิคมของตนอีกด้วย ในส่วนที่เกี่ยวกับกาลเวลานั้น Dipesh Chakrabarty ได้วิพากษ์ระบบเวลาในประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบศาสตร์สมัยใหม่ของอินเดียว่าเป็นเวลาแบบ “ตะวันตก” ที่สถาปนาโดยเจ้าอาณานิคม และการนำระบบเวลาดังกล่าวมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์อินเดียนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความคิดแบบอาณานิคมภายใต้วาทกรรมความเป็นสมัยใหม่ด้วย ข้อวิพากษ์ดังกล่าวยังส่งผลให้นักประวัติศาสตร์ในแวดวงพื้นที่ศึกษาอื่น ๆ เริ่มให้ความสนใจต่อกาลเวลาและหันมาทบทวนการแบ่งยุคสมัยที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของตนด้วยเช่นกัน (Lorenz 2017: 110) ในที่นี้จะยกตัวอย่างข้อถกเถียงว่าด้วยการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ของอดีตอาณานิคมพอสังเขปต่อไปนี้

การแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์อินเดียในประวัติศาสตร์นิพนธ์ภายใต้ระบอบอาณานิคมนิยมแบ่งยุคสมัยออกเป็น 3 สมัยตามเชื้อชาติและศาสนา (ที่เข้าใจว่าเป็น) ของชนชั้นปกครองในยุคนั้น ๆ ได้แก่ สมัยฮินดู สมัยมุสลิม และสมัยบริติชราช รูปแบบการแบ่งยุคสมัยดังกล่าวเป็นผลจากแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์อินเดียของชาวอังกฤษในศตวรรษที่ 19 เช่น James Mill William Jones และ Mountstuart Elphinstone เป็นต้น ความคิดของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์อินเดียเหล่านี้เห็นว่ายุคฮินดูนั้นเป็นช่วงเวลาแห่งความรุ่งเรืองของอารยธรรมสันสกฤตตั้งปรากฏในคัมภีร์พระเวท เทียบได้กับสมัยคลาสสิกในประวัติศาสตร์ตะวันตก ยุคสมัยอันรุ่งเรืองนี้สิ้นสุดลงด้วยการรุกรานของชาวมุสลิม สมัยมุสลิมจึงเป็นช่วงเวลาแห่งความเสื่อมถอย เทียบได้กับยุคมืดในประวัติศาสตร์ตะวันตก ก่อนที่การเข้ามาของจักรวรรดิอังกฤษจะนำพาอนุทวีปไปสู่ความรุ่งเรืองในสมัยใหม่อีกครั้ง (Subramaniam 2005) ไม่ต้องสงสัยเลยว่าการแบ่งยุคสมัยของนักคิดเหล่านี้ได้รับแบบอย่างมาจากการแบ่งยุคสมัยในแวดวงประวัติศาสตร์

ยุโรปอย่างแน่นอน จึงกล่าวต่อไปได้อีกว่าการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์อินเดียเป็นผลพวงของระบบอาณานิคมโดยแท้ การแบ่งยุคสมัยทำนองนี้จึงเป็นที่ตั้งคำถามในหมู่นักประวัติศาสตร์อินเดียช่วงหลังอาณานิคมเป็นอย่างมาก เช่น Amar Farooqui (2019) วิพากษ์การแบ่งยุคสมัยใหม่แบบอาณานิคมว่าเป็นการจินตนาการแบบสมัยใหม่โดยชาวตะวันตกว่าอินเดียในแต่ละยุคสมัยมีความเป็นเอกภาพและผลัดเปลี่ยนมือระหว่างผู้ปกครองเชื้อชาติศาสนาต่าง ๆ (มาจนถึงอังกฤษ) ทั้งที่แท้จริงแล้ว อนุทวีปอินเดียเป็นดินแดนแห่งความหลากหลายที่ผู้คนและชนชั้นปกครองไม่เคยมีเอกภาพทางศาสนาและระบบการปกครองตลอดทั้งอนุทวีปมากระทั่งระยะหลังนี้ การแบ่งยุคสมัยทำนองดังกล่าวจึงเป็นการละเลยความหลากหลายอันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของอนุทวีปอินเดียโดยสิ้นเชิง Michelgluglielmo Torri (2014) ยังชี้ประเด็นอีกว่าการแบ่งยุคสมัยในทำนองนี้เป็นอันตรายต่อสังคมอินเดียยิ่ง เนื่องจากยิ่งเพิ่มระยะห่างและสร้างความเกลียดชังระหว่างชาวมุสลิมและชาวฮินดูในอินเดียให้เข้มข้นขึ้นจากที่มีความตึงเครียดและความรุนแรงระหว่างกลุ่มผู้นับถือศาสนาทั้งสองอยู่แล้ว ดังเห็นได้จากความขัดแย้งระหว่างอินเดียและปากีสถานนั้นซึ่งเป็นการขัดแย้งทางเชื้อชาติศาสนาที่เป็นผลพวงจากการปกครองระบอบอาณานิคมอีกด้วย

การแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ทวีปแอฟริกาซึ่งเป็นทวีปที่ได้รับผลพวงจากระบอบอาณานิคมอย่างหนักหน่วงมาจนปัจจุบันนั้นก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของมุมมองและวาระของเจ้าอาณานิคมชาวยุโรปเช่นกัน การแบ่งยุคสมัยเป็นเรื่องท้าทายยิ่งสำหรับผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ทวีปแอฟริกาเพราะแอฟริกาเป็นทวีปที่มีความหลากหลายทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมเป็นอย่างมากจนยากต่อการวิเคราะห์หาแนวโน้มทางประวัติศาสตร์ร่วมของทั้งทวีป อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในวงการศึกษาประวัติศาสตร์แอฟริกาว่าประสบการณ์การตกเป็นอาณานิคมนั้นมีความสำคัญยิ่งจนถือเป็นหลักหมุดสำหรับการเปิดยุคสมัยใหม่ในประวัติศาสตร์แอฟริกา (Spaulding & Kapteijns 1987) ดังที่การแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์แอฟริกาซึ่งมีหลายตัวแบบและยังไม่เป็นที่ลงตัวในหมู่นักศึกษานั้นล้วนแล้วแต่ใช้การล่าอาณานิคมเป็นจุดอ้างอิงในการแบ่งยุคสมัยทั้งสิ้น ดังเช่นตัวแบบหนึ่งแบ่งประวัติศาสตร์แอฟริกาออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคก่อนอาณานิคม ยุคอาณานิคม และยุคหลังอาณานิคม หรืออีกตัวแบบหนึ่งที่แบ่งประวัติศาสตร์เดียวกันออกเป็น

5 ยุค ได้แก่ ยุคค้าทาสหรือยุคแอตแลนติก ยุคค้าขาย ยุคอาณานิคม ยุคชาตินิยม และยุคหลังอาณานิคม เป็นต้น การแบ่งยุคสมัยในทำนองนี้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ของนักประวัติศาสตร์ชาวแอฟริกันหลายคน เช่น Emmanuel Akyeampong (Akyeampong et al. 2015) ตั้งข้อสังเกตว่าการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์แอฟริกามักพิจารณาตามพลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างแอฟริกากับโลกภายนอกมากกว่าที่จะพิจารณาจากพลวัตความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในทวีปแอฟริกาเอง และ Ihediwa Nkemjika Chimee (2023) ยังวิพากษ์วิจารณ์เส้นเวลาและการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์แอฟริกาว่าไม่เพียงมุ่งอ้างอิงเพียงการกระทำของเจ้าอาณานิคมเป็นหลักจนหลงลืมพัฒนาการที่เกิดขึ้นภายในทวีปเท่านั้น แต่ยังคงกำหนดระยะเวลาของประวัติศาสตร์ไว้สั้นมาราวกับว่าประวัติศาสตร์ทวีปแอฟริกาเพิ่งเริ่มต้นขึ้นไม่นาน ดังเช่นเส้นเวลาในประวัติศาสตร์แอฟริกาตะวันตกนั้นนิยามกำหนดจุดเริ่มต้นไว้ที่ช่วงปี 1800 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวยุโรปเริ่มเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคดังกล่าว การกำหนดจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ไว้ที่การเข้ามาของชาวยุโรปเช่นนี้ลดทอนบทบาทและที่ทางของคนพื้นถิ่นในหน้าประวัติศาสตร์ของตน และเป็นทั้งผลลัพธ์และการหนุนเสริมของแนวคิดแบบอาณานิคมที่มองว่าไม่เคยมีประวัติศาสตร์ใดในแอฟริกาก่อนการเข้ามาของชาวยุโรป การถกเถียงเพื่อหาตัวแบบการแบ่งยุคสมัยที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับในหมู่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์แอฟริกา นั้นยังคงดำเนินต่อมาถึงปัจจุบัน

ข้อถกเถียงว่าด้วยการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์อินเดียและแอฟริกา นำเสนอปัญหาของ “ความเป็นสมัยใหม่” ในการแบ่งยุคสมัยซึ่งเปิดช่องให้เจ้าอาณานิคมยุโรปใช้ประโยชน์ได้หลายวิธี อย่างไรก็ตาม ข้อถกเถียงในการศึกษาประวัติศาสตร์จีนซึ่งเป็นชาติที่ไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกอย่างเป็นทางการ กลับนำเสนอปัญหาของ “ความไม่เป็นสมัยใหม่” ในการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ อันเป็นปัญหาหมกมลับของข้อถกเถียงแบบหลังอาณานิคมได้อย่างน่าสนใจ การบันทึกประวัติศาสตร์แบบดั้งเดิมของจีนซึ่งมีจารีตการเขียนประวัติศาสตร์มายาวนานนิยมแบ่งส่วนบันทึกประวัติศาสตร์ออกเป็นเล่ม ๆ ตามลำดับราชวงศ์ที่ปกครอง โดยมีกติกว่ช่วงเวลาตั้งแต่จุดกำเนิดถึงจุดสิ้นสุดอำนาจของราชวงศ์นั้น ๆ เป็นการหมุนเวียนครบรอบหนึ่งของวัฏจักรกาลเวลา โดยอาจแบ่งยุคสมัยในระดับที่ละเอียดขึ้นได้โดยการแบ่งช่วงเวลาตามลำดับนามรัชศก (年号)

ของจักรพรรดิแต่ละองค์การแบ่งยุคสมัยดังกล่าวมีรากฐานจากแนวคิดที่ว่าประวัติศาสตร์มีไว้เพื่อให้จักรพรรดิผู้ปกครองได้เรียนรู้จากบทเรียนของจักรพรรดิหรือราชวงศ์ก่อน ๆ การจัดบันทึกและแบ่งส่วนประวัติศาสตร์ตามราชวงศ์และรัชสมัยจึงเป็นไปเพื่อความสะดวกของทั้งผู้จัดบันทึกซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่อาลักษณ์ที่ในราชสำนักและผู้อ่านซึ่งเป็นจักรพรรดิหรือผู้ปกครองรุ่นหลัง (Cameron 1946) ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จีนส่วนมากจึงคุ้นชินกับการท่องจำชื่อราชวงศ์จีนเพื่อทำความเข้าใจลำดับเวลาและยุคสมัยในประวัติศาสตร์จีน

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการแบ่งยุคสมัยดังกล่าวเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ในหมู่นักประวัติศาสตร์ตลอดช่วงศตวรรษให้หลังนี้ ในทางหนึ่ง การแบ่งยุคสมัยตามราชวงศ์และรัชสมัยไม่ได้สะท้อนความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์เท่าที่ควร เนื่องจากการผลัดแผ่นดินหรือการเปลี่ยนราชวงศ์หลายครั้งไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคมอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งยังสร้างภาระการจำที่อาจไม่จำเป็นให้แก่ผู้ศึกษา และในอีกทางหนึ่ง การแบ่งยุคสมัยโดยคำนึงถึงเฉพาะการผลัดเปลี่ยนการปกครองอันเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจีนและไม่คำนึงถึงสถานการณ์ภายนอกเป็นการโดดเดี่ยวประวัติศาสตร์จีนออกจากประวัติศาสตร์โลก ไม่เอื้อให้ผู้ศึกษาได้เชื่อมโยงความเป็นไปในโลกอดีตของจีนเข้ากับความเป็นไปนอกจีนในยุคเดียวกัน เพราะเหตุนี้ จึงได้มีผู้เสนอตัวแบบการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์จีนไว้เป็นตัวเลือกละหลายแนว ดังที่ ปัญญาชนชาตินิยมช่วงกระแส 4 พฤษภาคม (May 4th Movement) หลายคนเสนอให้แบ่งประวัติศาสตร์จีนใหม่โดยใส่ใจกับความเป็นไปของ “ชาติ” มากกว่า “ราชวงศ์” เช่นที่ Lin Mousheng (1942) เสนอให้แบ่งประวัติศาสตร์จีนตามพัฒนาการการปกครองโดยรวมเป็นสามยุค ได้แก่ ยุคศักดินา (feudal) ยุคจักรพรรดิ (monarchical) และยุคสาธารณรัฐ (republican) ในขณะที่ Hai - Tsung Lei (1937) เสนอให้แบ่งประวัติศาสตร์จีนออกเป็นยุคคลาสสิกและยุคอนารยชนโดยใช้การรุกรานของชนเผ่าตองหนือในปี 383 เป็นจุดแบ่ง เป็นต้น นอกจากนี้ นักประวัติศาสตร์ที่มีพื้นเพนอกประเทศจีนยังเสนอตัวแบบการแบ่งยุคสมัยที่อ้างอิงตามความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ให้ได้พิจารณาในรูปแบบต่าง ๆ เช่นที่ Jacques Gernet (1995) เสนอให้แบ่งประวัติศาสตร์จีนเป็น 14 ยุคสมัยตามพัฒนาการและสภาพการณ์ของการเมืองการปกครองจากยุคอารยธรรมราชวงศ์

(Palace Civilization) ช่วง 1,600 - 900 ปีก่อนศักราช ไปจนถึงยุคเผด็จการทหาร และสงครามกลางเมืองช่วงปี 1900 - 1950 และที่ Mark Elvin (1973) ยังได้เสนอตัวแบบที่แบ่งประวัติศาสตร์จีนเป็น 7 ยุคสมัยตามพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ยุคอารยธรรมเริ่มต้น ยุคเกษตรกรรมถาวร ยุคบริหารที่ดินโดยรัฐ ยุคบุกเบิกกลุ่มน้ำแยงซี ยุคปฏิวัติเกษตรกรรม คมนาคม และเศรษฐกิจเงินตรา ยุคเสื่อมถอย และยุคอิทธิพลเศรษฐกิจตะวันตก เป็นต้น ในขณะที่นักประวัติศาสตร์จีนสกุลมาร์กซิสต์ยังเสนอตัวแบบการแบ่งยุคสมัยโดยใช้ระบบการผลิตและการปกครองตามทฤษฎีมาร์กซิสต์ ซึ่งแบ่งประวัติศาสตร์จีนออกเป็น 5 ยุคด้วยกัน ได้แก่ ยุคสังคมนิยม ยุคศักดินากระจายศูนย์ ยุคศักดินาระบบราชการ ยุคทุนนิยม และยุคสังคมนิยม (Dirlik 1989) นอกจากนี้ Naito Torajiro ยังเสนอตัวแบบการแบ่งยุคสมัยอีกแบบหนึ่งซึ่งอาจถือว่าเป็นตัวแบบที่เรียบง่ายที่สุด นั่นคือนำระบบสามยุคที่นิยมใช้แบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์โลกมาใช้แบ่งประวัติศาสตร์จีน โดยให้คำนิยามแต่ละยุคจากบริบทของสังคมจีนเอง ในกรณีนี้ ประวัติศาสตร์จีนจึงแบ่งออกได้เป็นยุคโบราณ ยุคกลาง และยุคใหม่ (Miyakawa 1955) การแบ่งยุคสมัยรูปแบบนี้ช่วยให้ประวัติศาสตร์จีนมี “ความเป็นสากล” และสามารถเปรียบเทียบเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์นอกจีนได้สะดวก อย่างไรก็ตาม รูปแบบนี้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ในหมู่นักประวัติศาสตร์จีน (โดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์แนวชาตินิยมจีน) ว่าเป็นความพยายามของ “พวกญี่ปุ่น” ที่จะ “ดึงฝรั่งมาครอบงำจีน” ซึ่งอาจชวนให้เข้าใจผิดว่าจีนในยุคต่าง ๆ จะมีลักษณะพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เหมือนยุโรปและอาจทำให้ผู้ศึกษาละเลยเอกลักษณ์เฉพาะของจีน (Lee 1985) อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าข้อถกเถียงต่อตัวแบบของ Naito นั้น ส่วนหนึ่งเป็นข้อพิพาทชาตินิยมระหว่างนักวิชาการจีนและญี่ปุ่น และแท้จริงแล้วก็ได้ขึ้นอยู่กับว่าต้องการจะพินิจประวัติศาสตร์จีนโดยแยกหรือเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของโลกนอกจีนนั่นเอง ข้อถกเถียงว่าด้วยการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์จีนที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าแม้ในแวดวงการศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศที่ไม่เคยตกเป็นอาณานิคมอย่างเป็นทางการ การแบ่งยุคสมัยก็ยังคงมีมิติการเมืองแทรกอยู่ด้วยเช่นกัน

ความรู้แบบอาณานิคมกับจุดเริ่มต้นการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา

จารีตการบันทึกประวัติศาสตร์ของล้านนาก่อนการเข้ามาของกระบวนการวิชาประวัติศาสตร์แบบศาสตร์สมัยใหม่นิยมใช้เมือง ศาสนา หรือกษัตริย์เป็นหมวดหมู่มาแบ่งจำแนกเนื้อหาประวัติศาสตร์เป็นฉบับ ส่วน หรือช่วงย่อย ๆ ดังเช่นที่เอกสารประเภท “วงศ์” หรือ “พื้นเมือง” นิยมบันทึกประวัติศาสตร์ของแต่ละเมืองแยกฉบับกัน และแบ่งช่วงเวลาในเนื้อหาของเอกสารแต่ละฉบับโดยใช้ “เช่นท้าว” หรือชั่วรุ่นรัชสมัยของกษัตริย์ผู้ปกครองเป็นเกณฑ์แบ่งยุคสมัย เมื่อเรื่องราวที่บันทึกในเอกสารได้ดำเนินมาจนสุดขอบเขตเวลาของรัชสมัยหนึ่ง ๆ แล้วก็จะเขียนกำกับแทรกไว้ในเนื้อหาว่าเรื่องราวได้ดำเนินผ่านมาแล้วที่ “เช่นท้าว” อยู่เสมอ¹ เช่นท้าวมีความสำคัญในการบันทึกประวัติศาสตร์มาถึงขั้นที่แม้เนื้อหาความบางส่วนจะเลื่อนร่างหรือกระเทือนกระแทกจนแทบไม่ปรากฏรายละเอียดใดก็ต้องระบุชื่อและระยะเวลาครองราชย์ของกษัตริย์ให้ครบถ้วนและต่อเนื่องเสมอเป็นอย่างน้อย ส่วนมนทัศน์เรื่องช่วงเวลาในระยะที่ยาวนานเกินไปกว่าชั่วชีวิตคนนั้นเป็นเรื่องของ “อสงไขย” และ “ภัทรกัป” ตามแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาและวัฏจักรอายุศาสนาในคติพุทธ วิธีคิดทำนองนี้คล้ายคลึงกับวิธีคิดในการเขียนประวัติศาสตร์แบบก่อนสมัยใหม่ของภูมิภาคอื่น ๆ ที่ยังมีได้ยึดเอาการเปลี่ยนแปลงทางโลกหรือการเปลี่ยนแปลงในสังคมเป็นเกณฑ์แบ่งยุคสมัยตามหลักการแบ่งยุคสมัยแบบสมัยใหม่แต่อย่างใด

การแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนาแบบศาสตร์สมัยใหม่นั้นเริ่มต้นขึ้นพร้อมกับการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาโดยใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ โดยมีการตีพิมพ์ *พงศาวดารโยนก* ของพระยาประชาภิจักรจักร (แฉ่มบุญนาค) ในปี 1906 เป็นหมวดหมู่สำคัญ งานเขียนชิ้นนี้เกิดขึ้นจากที่ผู้เขียนนำเอกสารตัวเขียนล้านนาต่าง ๆ ที่ตนรู้จักเมื่อครั้งไปรับราชการเป็นข้าหลวงศาล

¹ เช่น ในภาษาล้านนาแปลว่า ชั่วคนหรือชั่วรุ่น เช่นท้าวจึงแปลว่า ชั่วคนหรือชั่วรุ่นของท้าวพญามหากษัตริย์.

ต่างประเทศที่นครเชียงใหม่และนำมาแปลเป็นภาษาไทยสยามเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ *วชิรญาณ* ภายใต้ชื่อ *พงศาวดารเมืองหริภุญชัย* (แปลจาก *ตำนานหริภุญชัย*) *พงศาวดารลาวเฉียง* (แปลจาก *พื้นเมืองเชียงใหม่*) และ *ตำนานเมืองเชียงแสน* (แปลจาก *ตำนานโยนกเชียงแสน*) ก่อนหน้านั้นมาเรียบเรียงใหม่ประกอบกับข้อมูลจากเอกสารอื่น ๆ ทั้งฝ่ายสยาม ไทใหญ่ ลาว และเอกสารตะวันตกจนได้เป็นชุดเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (grand narrative) ชุดแรกที่พยายามอธิบายประวัติศาสตร์ล้านนาในระยะยาวตั้งแต่จุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์และกว้างครอบคลุมทั้งภูมิภาคล้านนาอย่างเป็นระบบ ในระยะหลังนี้ *พงศาวดารโยนก* มักถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นประวัติศาสตร์ของเจ้าอาณานิคมสยามที่เขียนเพื่อสร้างความชอบธรรมสำหรับการผนวกรวมล้านนาของตน แม้ข้อวิพากษ์วิจารณ์เช่นนี้อาจไม่ผิดไปจากความจริงมากนัก เพราะตัวพระยาประกาศกิจกรจักรเองก็เป็นหนึ่งในข้าราชการที่รัฐบาลสยามส่งขึ้นไปเชียงใหม่และถือเป็นฟันเฟืองหนึ่งที่ขับเคลื่อนกลไกของอาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิสยามให้สามารถผนวกรวมล้านนาได้สำเร็จ แต่ในมิติประวัติศาสตร์นิพนธ์นั้น *พงศาวดารโยนก* ก็ยังถือเป็นผลงานอันทรงคุณค่าในฐานะที่ได้บุกเบิกล้านนาให้เป็นพื้นที่ศึกษาของวิชาประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ และทดลองนำเครื่องมือทางประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ เช่น การคำนวณศักราช การวางเส้นเวลาเดียว รวมถึงการแบ่งยุคสมัยที่นิยมใช้ในหมู่นักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกมาปรับใช้ในการศึกษาและเรียบเรียงประวัติศาสตร์ด้วย (Prompanya 2019) ดังจะเห็นว่าพระยาประกาศกิจกรจักรได้อุทิศหน้ากระดาษให้การอภิปรายเรื่อง “เครื่องมือใหม่ ๆ” ดังกล่าวไปกว่าครึ่งค่อนเล่ม ในส่วนการจัดระเบียบเนื้อหาประวัติศาสตร์อันยืดยาวและกินเวลานับพันปี (ซึ่งยาวยิ่งกว่าหนังสือประวัติศาสตร์ใด ๆ ในสยาม ณ ขณะนั้น) พระยาประกาศกิจกรจักรได้แบ่งเนื้อหาเป็นภาค (บทใหญ่) และปริจเฉท (บทย่อย) เรียงตาม “สมัย” ของเนื้อหาดังต่อไปนี้

ภาคที่ 1 สุวรรณโคมคำ ว่าด้วยขอมสมัย ดำเนินเนื้อหาตั้งแต่การกำเนิดโลกและมนุษย์ (ปริเฉท 1 ว่าด้วยภูมิประเทศที่ตั้งโยนกนคร) จนถึงการก่อตั้งและการล่มสลายของเมืองสุวรรณโคมคำ (ปริเฉท 2 ว่าด้วยวงศ์ขอม) เนื้อหาส่วนนี้เรียบเรียงจาก *ตำนานเมืองเชียงแสน* ที่ได้แปลและตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ *วชิรญาณ* ก่อนหน้านั้น ประกอบกับ *ตำนานสุวรรณโคมคำ* ซึ่งแปลขึ้นใหม่และไม่ถูกตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน

ภาคที่ 2 โยนก ว่าด้วยไทยสมัย ดำเนินเนื้อหาตั้งแต่การสร้างเมืองโยนกนาคนาคพันธุ์ (ปริเฉท 3 ว่าด้วยสร้างเมืองนาคพันธุ์นคร) จนถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนโยนก (ปริเฉท 4 ว่าด้วยพุทธพยากรณ์) และสงครามระหว่างเมืองอุโมงคเสลาและเมืองโยนกนาคนาคพันธุ์ (ปริเฉท 5 ว่าด้วยขอมและไทย) เนื้อหาส่วนนี้เรียบเรียงจาก *ตำนานเมืองเชียงแสน* และ *ตำนานสุวรรณโคมคำ* เป็นเอกสารหลักเช่นเดียวกับเนื้อหาในภาคแรก

ภาคที่ 3 ทริภุญไชย ว่าด้วยจามสมัย ดำเนินเนื้อหาตั้งแต่การสร้างเมืองทริภุญไชย (ปริเฉท 6 ว่าด้วยทริภุญไชยนคร) การเดินทางของพระนางจามเทวี (ปริเฉท 7 ว่าด้วยระยะทางนางจามเทวี) การสร้างเมืองเขลางค์ (ปริเฉท 8 ว่าด้วยสร้างนครเขลางค์) สงครามกับเมืองละโว้ (ปริเฉท 9 ว่าด้วยศึกสงครามกับกรุงละโว้) จนถึงการสร้างพระธาตุทริภุญไชยในรัชสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราชและการสิ้นสุดอำนาจของราชวงศ์จามเทวี (ปริเฉท 10 ว่าด้วยอาทิตย์ราชวงศ์รามัญ) เนื้อหาส่วนนี้เรียบเรียงขึ้นจาก *พงศาวดารเมืองทริภุญไชย* ซึ่งได้ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ *วชิรญาณ* แล้วก่อนหน้านี้ ประกอบกับ *จามเทวีวงศ์* ซึ่งไม่ถูกตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน

ภาคที่ 4 พิงควงค์ ว่าด้วยลาวสมัย ดำเนินเรื่องตั้งแต่การสถาปนาราชวงศ์ลาวจักรราช (ปริเฉท 11 ว่าด้วยลาวจักรราชสร้างเมืองเชียงแสน) การสร้างเมืองพะเยา (ปริเฉท 12 ว่าด้วยเมืองพะเยา) เรื่องราวในรัชสมัยพญามังราย (ปริเฉท 13 - 15) การสร้างเมืองเชียงแสน (ปริเฉท 16 ว่าด้วยเจ้าแสนภูสร้างเมืองเชียงแสน) การปฏิรูปศาสนาในรัชสมัยพญาเกือนา (ปริเฉท 17 ว่าด้วยศาสนาวงศ์ลังกาไปถึงเชียงใหม่) สงครามกับสุโขทัยและจีน (ปริเฉท 18 ว่าด้วยศึกกรุงสุโขทัยและศึกฮ่อ) สงครามกับอยุธยา (ปริเฉท 19 ว่าด้วยติโลกราชทำศึกกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ไปจนถึงรัชสมัยพระเมกุฎี (ปริเฉท 20 รัชสมัยพระยอดและพระเมืองแก้ว) เนื้อหาส่วนนี้เรียบเรียงจากโดยใช้ *พงศาวดารลาวเฉียง* ซึ่งได้ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ *วชิรญาณ* ก่อนหน้านั้นเป็นเอกสารหลัก

ภาคที่ 5 เมงควงค์ ว่าด้วยรามัญและพุกามสมัย ดำเนินเรื่องตั้งแต่การพิชิตล้านนาของพระเจ้าบุเรงนอง (ปริเฉท 21 ว่าด้วยมอญมาปราบได้ล้านนาไทย) จนถึงการพิชิตล้านนาศรีอยุธยาของคองบอง (ปริเฉท 22 ว่าด้วยพม่าปราบได้ล้านนาไทย) เนื้อหาส่วนนี้เรียบเรียงโดยใช้ *พงศาวดารลาวเฉียง* เป็นเอกสารหลักเช่นเดียวกับ

เนื้อหาในภาคก่อน

ภาคที่ 6 ทิววงศ์ ว่าด้วยสยามสมัย ดำเนินเรื่องตั้งแต่พื้นเพของพญาสุลวภไชยสงครามหรือหนานทิพช้าง (ปริเฉท 23 ว่าด้วยนายทิพช้างเป็นเจ้าของนครลำปาง) การฟื้นฟูบ้านเมือง (ปริเฉท 24 ว่าด้วยเชียงใหม่สะสมพลเมือง) สงครามกับสิบสองปันนา (ปริเฉท 25 ว่าด้วยปราบเมืองสิบสองปันนาแล้ว) จนถึงการสถาปนาเจ้าผู้ครองนครลำปางและลำพูนเมื่อปี 1875 (ปริเฉท 26 ว่าด้วยเปลี่ยนยศพระยาเป็นเจ้า) เนื้อหาส่วนนี้เรียบเรียงขึ้นใหม่และไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ที่ใดมาก่อน (Prompanya 2019: 40 - 41)

การเรียงลำดับภาคและปริเฉทข้างต้นเป็นความพยายามของพระยาประชาภิจักรจักรที่จะเรียบเรียงประวัติศาสตร์ล้านนาให้ดำเนินอยู่บนเส้นเวลาเดี่ยวที่ทอดตรงยาว (uni - linear) ดังความตั้งใจที่ได้ปรารถนาไว้ว่าต้องการที่จะนำเรื่องราวในเอกสารต่าง ๆ นั้นมา “รวบรวมร้อยกรองขึ้นใหม่ให้ความเป็นระเบียบตามลำดับเรื่องเนื่องกัน” (Prachakitkornchak 2013: 20) เพื่อการนี้ พระยาประชาภิจักรจักรนำเนื้อหาจาก ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานเชียงใหม่ ตำนานทริภุชชัย และ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หรือ ราชวงศ์ปกครอง ที่พระยาประชาภิจักรจักรตัดแบ่งเนื้อหาเอง ออกเป็นสามภาค มาเรียงต่อกันราวกับว่าเนื้อความในเอกสารเหล่านี้ดำเนินมาต่อเนื่องตามลำดับเวลา ในทำนองเดียวกับที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (1924) เรียงเส้นเวลาของประวัติศาสตร์สยามโดยนำเรื่องราวของสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์มาเรียงต่อกันใน แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม จนเกิดเป็นระบบการแบ่งยุคสมัยแบบ “สามกรุง” ที่นิยมใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย / สยามมาจนปัจจุบัน ดังนั้น เส้นเวลาทางประวัติศาสตร์ของพระยาประชาภิจักรจักรและของกรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงมีข้อบกพร่องคล้ายคลึงกัน นั่นคือการจับเอาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่แท้จริงอาจทับซ้อน ไม่ได้เกิดขึ้นต่อเนื่อง หรือไม่ได้เป็นผลต่อกันมา เรียงลำดับอยู่บนเส้นเรื่องเดียวกัน เช่น เรื่องราวและกาลเวลาใน *สุวรรณโคมคำ* และ *โยนก* ไม่ได้ดำเนินมาสืบเนื่องหรือเชื่อมโยงโดยตรงกับเวลาและเรื่องราวใน *ทริภุชชัย* ในทำนองเดียวกับที่เรื่องราวของสุโขทัยไม่ได้ดำเนินมาสืบเนื่องหรือเชื่อมโยงโดยตรงกับเวลาและเรื่องราวของอยุธยา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ทั้งเส้นเวลาของพระยาประชาภิจักรจักรและกรมพระยาดำรงราชานุภาพดังกล่าวต่างเป็นผลจากกระบวนการวิธีเรียบ

เรียงประวัติศาสตร์แบบศาสตร์สมัยใหม่มาใช้ และถือได้ว่าทั้งพระยาประชาภิจักรจักรและกรมพระยาดำรงราชานุภาพต่างเป็น “ศิษย์” ของ Ranke และ Mommsen เช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์คนอื่น ๆ ทั่วโลกในช่วงเวลานั้น (Eowseewong 1976: 18) อนึ่ง พงศาวดารโยนก ตีพิมพ์เผยแพร่ก่อนการตีพิมพ์ *แสดงบรรยายพงศาวดารพงศาวดารสยาม* ในปี 1924 ถึง 18 ปี อีกทั้งกรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ยังมีความชื่นชมผลงานของพระยาประชาภิจักรจักรเป็นการส่วนตัวจนถึงขั้นได้เคยเขียนชมเชยไว้ จึงอาจเป็นไปได้ว่า แนวทางการเรียบเรียงเนื้อหาของพระยาประชาภิจักรจักรจะเป็นแรงบันดาลใจให้การเรียบเรียงประวัติศาสตร์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพด้วย

นอกจากที่เรียงลำดับเนื้อหาเป็นภาค ๆ อย่างชัดเจนแล้ว พระยาประชาภิจักรจักรยังกำหนดยุคสมัยของเนื้อหาในแต่ละภาคโดยตั้งชื่อตาม “ชนชาติ” ต่าง ๆ ที่พระยาประชาภิจักรจักรเชื่อว่าเป็นผู้ปกครองหรือประชากรหลักของล้านนา ในช่วงเวลาของเนื้อหาภาคนั้น ๆ ได้แก่ ขอม ไทย จาม ลาว รามัญ พุกาม และสยาม ตามลำดับ การแบ่งยุคสมัยโดยใช้เชื้อชาติเป็นเกณฑ์เช่นนี้สะท้อนอิทธิพลของทัศนะเชื้อชาตินิยมตามแบบการศึกษาบุรพคตที่กำลังเป็นที่นิยมในหมู่ปัญญาชนตะวันตก ผู้สนใจศึกษาเรื่องราวในเอเชีย ดังเห็นได้จากที่งานเขียนและบันทึกต่าง ๆ ของมิสชันนารีและนักสำรวจชาวตะวันตกเกี่ยวกับล้านนา เช่น งานเขียนเรื่อง *The Tai Race: Elder Brother of the Chinese* ของนายแพทย์ William Clifton Dodd มักมองล้านนาเป็น “ดินแดนหลังเขา” ของชนชาติแปลกประหลาดหลากหลายกลุ่ม งานเขียนและบันทึกเหล่านั้นจึงให้ความสำคัญกับมิติเรื่องเชื้อชาติ ขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมของล้านนามากกว่ามิติอื่น กระแสความสนใจมุ่งหาจุดกำเนิดของชนชาติคงจะได้เผยแพร่เข้ามาในหมู่ชนชั้นนำชาวสยามที่ได้รับอิทธิพลหรือสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ แบบตะวันตก อีกทั้งรัฐสยาม ณ ขณะนั้นก็กำลังพยายามสร้างชุดคำอธิบายเพื่อก่อรูปอัตลักษณ์ความเป็นชาติแบบสมัยใหม่ให้กับพลเมืองของตนจึงให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องเชื้อชาติเป็นพิเศษ ถึงขนาดที่แม้แต่กษัตริย์สยามก็ยังเคยใส่ใจร่วมให้ข้อคิดเห็นต่อประเด็นดังกล่าวในข้อเขียนของตนด้วยเช่นกัน (Chulalongkorn 1936: 36 - 37) นอกจากนี้ ตัวพระยาประชาภิจักรจักรเองก็แสดงความสนใจต่อประเด็นเชื้อชาติ ดังเห็นได้จากการเขียนผลงานเรื่อง *ว่าด้วยประเภทคน*

ปาฎุข่าฝ่ายเหนือ ซึ่งถือเป็นงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ชั้นแรก ๆ ของชาวสยาม (Krajaejun 2007) และ *ต้นตำบานอุไทย* ซึ่งเป็นการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ว่าด้วยต้นกำเนิดและการอพยพของชนชาติไทย (Prompanya 2023) รวมถึงจากเนื้อหาบางส่วนของ *พงศาวดารโยนก* ที่ได้กล่าวถึงที่มาและลักษณะของ “ชนชาติ” ต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด จึงอาจกล่าวได้ว่า การแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์แบบ *พงศาวดารโยนก* ซึ่งยึดเอาเชื้อชาติเป็นเกณฑ์สำคัญนั้นเป็นไปตามแนวคิดอันเป็น “กระแสหลัก” ของแวดวงการศึกษาประวัติศาสตร์สยามในช่วงเวลานั้นนั่นเอง

ไม่เพียงเท่านั้น ยังน่าสังเกตต่อไปอีกว่ารูปแบบการแบ่งยุคสมัยแบบ *พงศาวดารโยนก* นั้นใกล้เคียงกับวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษยุคอาณานิคมนิยมใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์อินเดียเป็นอย่างดี การแบ่งยุคสมัยทั้งสองรูปแบบ (ในต่างพื้นที่ศึกษา) ต่างคิดค้นขึ้นโดยนักประวัติศาสตร์จากเจ้าอาณานิคมเพื่อใช้อธิบายประวัติศาสตร์ของดินแดนอาณานิคม โดยยึดเอาเชื้อชาติ (ตามความเชื่อของเจ้าอาณานิคม) เป็นเกณฑ์แบ่งยุคสมัย ทั้งยังให้ภาพของดินแดนอาณานิคม ได้แก่ ล้านนาและอินเดีย ว่าเป็น “สมบัติผลัดกันชม” ที่ชนชาติต่าง ๆ หมุนเวียนกันเข้ามามียึดครองและมีบทบาทในดินแดนดังกล่าว การเข้ามาของเจ้าอาณานิคม ได้แก่ สยามและอังกฤษ จึงเป็นเรื่องที่ขอธรรมและสมเหตุสมผลทางประวัติศาสตร์ในสายตาของเจ้าอาณานิคม และข้อวิพากษ์ที่ว่า การแบ่งยุคสมัยแบบใช้เชื้อชาติเป็นเกณฑ์ในประวัติศาสตร์อินเดียเป็นการเหมารวมและมองข้ามความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนานั้น ก็สามารถนำมาใช้วิพากษ์การแบ่งยุคสมัยแบบ *พงศาวดารโยนก* ได้ด้วยเช่นกัน เป็นไปได้ว่าการแบ่งยุคสมัยโดยใช้เชื้อชาติเป็นเกณฑ์ดังนี้จะเป็นหนึ่งในเครื่องมือทางประวัติศาสตร์ที่พระยาประจักษ์จักรจักรได้หยิบยืมมาจากนักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษผ่านบรรดา “หนังสือต่าง ๆ ในภาษาอังกฤษ” ที่ได้อ่านเพื่อประกอบการเขียน *พงศาวดารโยนก* ด้วย (Prachakitkornchak 2013: 12)

การแบ่งยุคสมัยแบบ *พงศาวดารโยนก* รวมถึงตัว *พงศาวดารโยนก* ทั้งเล่มเป็นผลจากอิทธิพลของความรู้จากโลกตะวันตกที่ปัญญาชนชาวสยามในฐานะเจ้าอาณานิคมของล้านนาเลือกรับมาปรับใช้ในการก่อรูปการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาให้เป็นศาสตร์สมัยใหม่ (ซึ่งหมายถึงศาสตร์แบบเจ้าอาณานิคม ณ ขณะนั้น) เมื่อคำนึงถึงว่า

ในขณะนั้น รัฐสยามและบรรดาชนชั้นนำในกรุงเทพได้รับวิถึคิดเรื่องภาระของคนขาว มาใช้เป็นมุมมองพินิจหัวเมืองประเทศราชล้านนา โดยมองว่าล้านนานั้นเป็น “ความ ล้าหลังที่ต้องพัฒนา” และเป็นภารกิจของสยามซึ่งเป็นชนชาติที่ “ศิวิไลซ์กว่า” (อัน หมายความว่า ได้เข้าถึงความเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกแล้ว) ที่จะต้องเร่งเข้าไปเผยแผ่ “ความไม่ป่าเถื่อน” และ “ขนบธรรมเนียมที่เจริญแล้ว” อันหมายถึงความรู้ ความคิด และวิถีชีวิตแบบตะวันตกในล้านนาโดยการผนวกให้อยู่ภายใต้การปกครอง แบบอาณานิคมสมัยใหม่โดยเร็ว (Khrouthongkhiew 2010: 91) ก็อาจถือได้ว่า การ หยิบยืมความคิดของเจ้าอาณานิคมอังกฤษมาออกแบบการแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ ล้านนาดังกล่าว ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการนำวิชาประวัติศาสตร์ “แบบ สมัยใหม่” เข้ามาสู่ปริมนทลความรู้ของล้านนานั้น เป็นส่วนหนึ่งของการนำเข้ามา ความ เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกมาสู่ล้านนา อันเป็นข้ออ้างหนึ่งของการยึดครองล้านนา เป็นอาณานิคมด้วยเช่นกัน แม้ว่าการแบ่งยุคสมัยเช่นนี้จะไม่เป็นที่นิยมใช้ศึกษา ประวัติศาสตร์ล้านนามากนัก แต่แนวความคิดบางประการ โดยเฉพาะเรื่องการแบ่ง “เมงควงศ์ ว่าด้วยรามัญสมัยและพุกามสมัย” และ “ฟิงควงศ์ ว่าด้วยสยามสมัย” แยกจากกันนั้นจะยังมีอิทธิพลต่อการก่อรูปของการแบ่งยุคสมัยแบบอื่น ๆ ที่จะได้รับ การนำเสนอในเวลาต่อมา

ท้องถิ่นนิยมล้านนา ราชอาณาจักรนิคมสยาม กับปัญหาการแบ่งยุค สมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา

แม้ว่า *พงศาวดารโยนก* จะเป็นผลงานที่ประสบความสำเร็จยิ่ง แต่ก็ยังมิได้ ส่งผลให้เกิดกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาอย่างจริงจังในทันทีทันใด ประวัติศาสตร์ล้านนายังคงไม่ได้รับความสนใจศึกษามากนักจนกระทั่งมีการก่อตั้ง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2507 การมีสถาบันอุดมศึกษาตั้งอยู่ในล้านนาช่วย ส่งเสริมให้มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าและผลิตผลงานด้านล้านนาคดีศึกษามากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลงานศึกษาค้นคว้าที่ผลิตในช่วงทศวรรษแรกนับแต่การก่อตั้งมหาวิทยาลัยนั้น ส่วนมากเป็นผลงานของปัญญาชนนอกรั้วมหาวิทยาลัย และเป็นการศึกษาด้านชาติ พันธุ์วรรณภา คติชนวิทยา งานแปลต้นฉบับตัวเขียน และเกร็ดประวัติศาสตร์ มากกว่า

ที่จะเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ขนาดยาว จึงยังไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบการแบ่งยุคสมัยที่ซับซ้อนสำหรับการผลิตงานดังกล่าวแต่อย่างใด กระทั่งหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 1976 จึงเริ่มมีประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาผลิตออกมาจากร่วมมหาวิทยาลัย (Kotchangam 2001: 53) ในช่วงเวลาดังกล่าว วงการประวัติศาสตร์ในประเทศไทย กำลังให้ความสำคัญกับการรับเอาทฤษฎีและวิธีวิทยา “ใหม่ ๆ” ที่ผลิดอกออกผลอย่างมีชีวิตชีวาในโลกรวิชาการตะวันตกตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อเร่งรัดจัดระเบียบตัวเองให้เข้ารูปเป็นแขนงวิชาหนึ่งของโลกรวิชาการระดับอุดมศึกษาอย่างสมบูรณ์ บรรยากาศเช่นนี้กระตุ้นให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาต้องเลือกสรรหรือแสวงหา “เครื่องมือใหม่ ๆ” รวมถึงการแบ่งยุคสมัยแบบใหม่ ๆ มาใช้ในการศึกษาค้นคว้าของตนแทนเครื่องมือของพระยาประจักษ์จกรจักร ซึ่งถือว่าล้าสมัยไปแล้ว

ผลงานวิชาการชิ้นแรกที่ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาล้วนเป็นวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตภายใต้หลักสูตรของมหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร และต่างมุ่งเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับล้านนาช่วงศตวรรษที่ 19 - 20 เหมือน ๆ กัน ด้วยความที่วิทยานิพนธ์เหล่านี้เป็นวิทยานิพนธ์ที่สร้างขึ้นในแวดวงปัญญาชนกรุงเทพฯ และคงจะได้รับอิทธิพลจากความรู้ความคิดแบบกรุงเทพฯ ไม่น้อย วิทยานิพนธ์ทั้งสี่เล่มจึงล้วนรับเอาการแบ่งยุคสมัยแบบ “สามกรุง” ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพมาใช้แบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาและสยามในผลงานของตน อย่างไรก็ตาม ผลงานหนึ่งในสี่เรื่องนั้น คือ *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัวเมืองล้านนาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* ของปรีศนา ศิรินาม (Sirinam 1973) แบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ที่เป็น “สถานการณ์ภายในล้านนาไทย” โดยใช้รูปแบบใหม่ที่มีได้ปรากฏที่ใดมาก่อน รูปแบบดังกล่าวแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ล้านนาจนถึงปลายศตวรรษที่ 19 ออกเป็นสี่สมัย ได้แก่ สมัยนครรัฐ สมัยอาณาจักรล้านนาไทย สมัยตกเป็นประเทศราชพม่า โดยมีช่วงขึ้นตรงเป็นประเทศราชอยุธยา สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชคั่นแทรก และสมัยตกเป็นประเทศราชสยาม ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์เรื่องดังกล่าวสนใจศึกษา จะสังเกตได้ว่าปรีศนาให้ความสำคัญกับช่วงเวลาสั้น ๆ ที่ล้านนาเป็นประเทศราชของอยุธยาสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมากถึงขั้นยกให้เป็นหัวข้อหรือช่วงสมัยหนึ่งเทียบได้กับสมัยอื่น ๆ ที่กินเวลาหลักศตวรรษขึ้นไป สอดคล้องกับมุมมองราชาชาตินิยมสยามที่ถูกใช้เป็นท่วงทำนอง

หลักของวิทยานิพนธ์ทั้งเรื่อง ในเวลาต่อมาอีกสามปี วัลลภา เครือเทียนทอง (Khreuthienthong 1976) ได้รับเอาตัวแบบของปริศนามาปรับปรุงให้เป็นระบบระเบียบยิ่งขึ้นเพื่อใช้แบ่งยุคสมัยในวิทยานิพนธ์ของตนชื่อ *การปฏิรูปการปกครองลานนาไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ วัลลภาได้แบ่งประวัติศาสตร์ล้านนาออกเป็นห้ายุคสมัย ได้แก่ สมัยก่อนตั้งอาณาจักร สมัยอาณาจักร สมัยเป็นประเทศราชพม่า สมัยเป็นประเทศราชของไทย และสมัยปฏิรูปการปกครองซึ่งเป็นช่วงเวลาที่วิทยานิพนธ์สนใจศึกษา การแบ่งยุคสมัยของ วัลลภาจะได้กลายเป็นต้นแบบความคิดให้กับการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาที่จะปรากฏขึ้นต่อ ๆ มา

กระแสที่มาสนใจท้องถิ่นในหมู่นักประวัติศาสตร์ช่วงทศวรรษ 1980 กระตุ้นให้การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาก้าวหน้าและขยายตัวยิ่งขึ้นตลอดศตวรรษดังกล่าว และช่วยให้ประวัติศาสตร์ล้านนาเริ่มก่อรูปเป็นอาณาจักรการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกเทศจากประวัติศาสตร์ไทยสยาม แนวโน้มการแสวงหาความเป็นเอกเทศของวงการศึกษาศาสตร์ล้านนาดังกล่าวทำให้การแบ่งยุคสมัยที่เป็นเอกเทศจากระบบสามกรุงของกรมพระยาดำรงราชานุภาพมีความจำเป็นยิ่งขึ้น ดังนั้น ในระหว่างทศวรรษดังกล่าว นักประวัติศาสตร์หลายท่านจึงเลือกรับเอาตัวแบบห้ายุคของ วัลลภา มาใช้แบ่งยุคสมัยเนื้อหาประวัติศาสตร์นิพนธ์ของตน โดยอาจปรับแก้ชื่อของแต่ละยุคสมัยเล็กน้อย ในหมู่งานทั้งหมดนี้ วิทยานิพนธ์เรื่อง *ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยา กับ ล้านนา พ.ศ. 1839 - 2310* ของอุษณีย์ ธงชัย (Thongchai 1983) เป็นผลงานวิชาการเรื่องแรกที่ใช้คำว่า “สมัยราชวงศ์มังราย” แทนที่ “สมัยอาณาจักร” ซึ่งใช้มาแต่เดิม ในวิทยานิพนธ์ดังกล่าว อุษณีย์แบ่งประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับล้านนาเป็นสองสมัย ได้แก่ สมัยราชวงศ์มังราย ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย และสมัยประเทศราช ซึ่งล้านนาตกอยู่ภายใต้อำนาจของจักรวรรดิที่ใหญ่กว่า ได้แก่ พม่า รวมถึงอยุธยาในช่วงสั้น ๆ การเลือกใช้ชื่อราชวงศ์มังรายเป็นชื่อยุคสมัยดังกล่าวสะท้อนกระแสความสนใจต่อราชวงศ์มังรายในวงการศึกษาศาสตร์ล้านนา ณ ขณะนั้น อันเป็นผลสืบเนื่องจากการค้นพบและปริวรรตจารึกและเอกสารตัวเขียนภาษาล้านนาใหม่ ๆ ที่เอื้ออำนวยให้การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาช่วงศตวรรษที่ 13 - 16 ซึ่งเป็นช่วงที่ราชวงศ์มังรายมีอำนาจ

สามารถทำได้สะดวกขึ้นในทศวรรษ 1980 ยิ่งกว่าในทศวรรษก่อนหน้า จึงปรากฏว่ามีวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับราชวงศ์มังรายผลิตขึ้นมากมายในช่วงต้นทศวรรษนั้น

ตัวแบบการแบ่งยุคสมัยที่พัฒนามาจากตัวแบบของวัลลภานันต์ได้รับการยอมรับเป็นที่ยุติลงตัวเมื่อมีการตีพิมพ์หนังสือ *ประวัติศาสตร์ล้านนา* ของสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล (Ongsakul 1986)² ซึ่งถือว่าเป็นผลงานชิ้นแรกที่ศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงประวัติศาสตร์ล้านนาในระยะยาวอย่างเป็นระบบนับแต่การตีพิมพ์ *พงศาวดารโยนก* เป็นต้นมา เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ไม่เพียงกล่าวถึงข้อมูลความเป็นไปที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ล้านนาเท่านั้น แต่ยังพยายามอภิปรายถึงวิธีการและปัญหาต่าง ๆ ในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาอีกด้วย คล้ายคลึงกับที่พระยาประชาภิจักร์กรได้เขียนอภิปรายทั้งเชิงข้อมูลและวิธีการในหนังสือของตน จึงถือกันว่าหนังสือ *ประวัติศาสตร์ล้านนา* ของสร้อยสวัสดิ์เป็นผลงานที่ “บุกเบิก” ต่อเนื่องมาจาก *พงศาวดารโยนก* หากวัดจากจำนวนการตีพิมพ์ซ้ำและการอ้างอิงแล้ว อาจกล่าวได้ว่า *ประวัติศาสตร์ล้านนา* เป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ล้านนาที่มีอิทธิพลที่สุดเล่มหนึ่ง และเป็นหนึ่งในหมุดหมายสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในปัจจุบัน สร้อยสวัสดิ์ได้แบ่งเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ออกเป็นห้ายุคสมัย ได้แก่ *ล้านนาสมัยประวัติศาสตร์ยุคแคว้นแคว้น - นครรัฐ ก่อนการกำเนิดอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ 19* *ล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839 - 2101)* *ล้านนาสมัยพม่าปกครอง (พ.ศ. 2101 - 2317)* *ล้านนาสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนหรือสมัยเป็นเมืองประเทศราชแห่งราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2317 - 2442)* และ *ล้านนาสมัยรวมหัวเมืองประเทศราช ล้านนาเข้าสู่ศูนย์กลาง (พ.ศ. 2442 - 2476)* จะเห็นได้ว่าการแบ่งยุคสมัยดังกล่าวเป็นการแบ่งยุคสมัยโดยยึดเอา “พัฒนาการทางการเมือง” เป็นเกณฑ์สำคัญในการจัดหมวดหมู่ประวัติศาสตร์ การยึดเอาพัฒนาการทางการเมืองเป็นเกณฑ์แบ่งยุคสมัยเช่นนี้สอดคล้องกับข้อเรียกร้องที่ Harry J. Benda (1962) ได้เสนอไว้ในบทความเรื่อง *The Structure of Southeast Asian History* ให้แวดวงประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยึดเอา “ความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง” ที่เกิดขึ้นใน

---

² คนเดียวกับที่สร้อยสวัสดิ์ ประยูรเสถียร.

ประวัติศาสตร์เป็นเกณฑ์สำหรับแบ่งยุคสมัย การแบ่งยุคสมัยรูปแบบนี้ (ซึ่งจะขอเรียกว่า “แบบหลัก”) อาจถือได้ว่าเป็นบทสรุปของความพยายามพัฒนารูปแบบการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนาที่ดำเนินมาตลอดสามทศวรรษก่อนหน้านี้ และยังได้รับความนิยมในหมู่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาเป็นอย่างมากมาจนปัจจุบัน

นอกจากการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนาแบบหลักที่ได้กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ยังมีการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนาอีกแบบหนึ่งซึ่ง Hans Penth (1994) นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีล้านนาชาวเยอรมันได้เสนอไว้อย่างน่าสนใจในหนังสือ *A Brief History of Lan Na, Northern Thailand From Past to Present* ซึ่งเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งที่ได้เรียบเรียงประวัติศาสตร์ล้านนาตั้งแต่ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกของมนุษย์จนถึงปัจจุบันไว้อย่างย่อ ในหนังสือเล่มดังกล่าว Penth แบ่งประวัติศาสตร์ล้านนาออกเป็นสามสมัยใหญ่ ๆ ได้แก่ *สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (Prehistory)* ซึ่งกินช่วงเวลาราวหนึ่งล้านปีก่อนจนถึงปี 750 และสามารถแบ่งยุคย่อยลงมาอีกเป็นยุคหินเก่า (The Paleolithic Period ช่วงหนึ่งล้านปีก่อนถึง 12,000 ปีก่อนศักราช) ยุคหินกลาง (The Mesolithic Period ช่วง 12,000 ปีก่อนศักราชถึง 6,000 ปีก่อนศักราช) ยุคหินใหม่ (The Neolithic Period ช่วง 6,000 ปีก่อนศักราชถึงปี 600) และยุคโลหะตอนต้น (The Early Metal Age ช่วง 600 ปีก่อนศักราชถึงปี 600) *สมัยกึ่งประวัติศาสตร์ (Protohistory)* ซึ่งกินช่วงเวลาระหว่างปี 600 ถึง 1200 ทับซ้อนทับกับสมัยประวัติศาสตร์ตำนาน (Legendary History) โดยเริ่มต้นจากการตั้งถิ่นฐานของชาวมอญในลำพูนจนถึงประวัติศาสตร์ทริภุชชัยช่วงกลาง และ *สมัยประวัติศาสตร์ (History)* ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงท้ายของประวัติศาสตร์ทริภุชชัยเป็นต้นมา ช่วงเวลาสมัยประวัติศาสตร์ของ Penth ยังแบ่งออกเป็น ยุคมอญ (Mon Era) ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่สมัยกึ่งประวัติศาสตร์พาดผ่านมาถึงสมัยประวัติศาสตร์และสิ้นสุดลงเมื่อมีการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาขึ้นแทนอาณาจักรทริภุชชัยในปี 1281 เป็นการเริ่มต้นยุคไทย (Thai Era) ซึ่งดำเนินมาถึงปัจจุบัน Penth ยังได้เรียบเรียงและแบ่งประวัติศาสตร์ยุคไทยออกเป็นช่วงย่อย ๆ อีกหลายช่วง ได้แก่ ช่วงก่อรูป (The Making of Lan Na c.1281 - 1371) ช่วงขาขึ้น (The Ascent of Lan Na, c.1371 - 1441) ช่วงยุคทอง (The Golden Age of Lan Na, c.1441 - 1526) ช่วงเสื่อมถอยและเสียเอกราช (Decline and Loss of Independence, c.1526 - 1558) ช่วงแตกสลาย

(Fragmentation, c.1558 - 1775) และช่วงฟื้นฟูและควบรวมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม / ไทย (Renaissance and Integration as Part of Siam / Thailand, c.1775 - ปัจจุบัน) จะเห็นได้ว่าการแบ่งยุคสมัยของ Penth นั้นให้ภาพที่กว้างขวาง และมีมิติสลับซับซ้อนยิ่งกว่าแบบหลักที่นิยมใช้กัน แม้ว่าจะยังคงมีบางส่วนที่ดูจะลักลั่นวุ่นวายโดยเฉพาะส่วนของการจัดวางประวัติศาสตร์ “ยุคมอญ” ที่พาดผ่านทั้งสมัยกึ่งประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ ก็น่าจะเป็นผลจากข้อจำกัดด้านหลักฐานเกี่ยวกับจารึกมอญโบราณซึ่งยังไม่เป็นที่เข้าใจมากนักในขณะนั้น ถึงแม้การแบ่งยุคสมัยเช่นนี้จะไม่ได้รับความนิยมในหมู่นักศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนามากนัก รวมถึงหนังสือเล่มดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นสารคดีขนาดกะทัดรัดสำหรับผู้สนใจประวัติศาสตร์ล้านนาในโลกภาษาอังกฤษมากกว่าที่จะเป็นผลงานทางวิชาการอย่างจริงจัง แต่การแบ่งยุคสมัยแบบดังกล่าวก็ถือเป็น “ความเป็นไปได้” อีกแบบหนึ่งในการจัดระเบียบประวัติศาสตร์ล้านนา รวมถึงได้นำเสนอความคิดว่าด้วย “สมัยกึ่งประวัติศาสตร์” ซึ่งอาจใช้อธิบายสถานะของประวัติศาสตร์ล้านนาบางส่วนที่มักเรียกกันว่าเป็น “ยุคตำนาน” ได้เป็นอย่างดี อันจะอภิปรายต่อไปในบทความนี้

แม้อาจกล่าวได้ว่าการแบ่งยุคสมัยแบบหลักจะเป็นผลลัพธ์ของพัฒนาการการแบ่งยุคสมัยที่มุ่งหลีกเลี่ยงออกจากกรอบจำกัดของกรอบประวัติศาสตร์นิพนธ์สยามอันเริ่มต้นมาตั้งแต่ต้นแบบของวัลลภาในช่วงทศวรรษ 1970 กระนั้น เงาของความรู้แบบอาณานิคมในตัวแบบพระยาประชาภิจักรจักรที่ใช้ใน *พงศาวดารโยนก* ก็ยังคงปรากฏในตัวแบบการแบ่งยุคสมัยดังกล่าวด้วย เพราะแท้จริงแล้ว “สมัยตกเป็นประเทศราชพม่า” หรือ “สมัยพม่าปกครอง” และ “สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน” หรือ “สมัยเป็นเมืองประเทศราชแห่งราชอาณาจักรสยาม” นั้น ก็คือการนำ “รามัญสมัย / พุกามสมัย” ใน *เมงควงศ์* และ “สยามสมัย” ใน *ทิพวงศ์* ซึ่งเป็นยุคสมัยที่พระยาประชาภิจักรจักรแบ่งขึ้นตามวิจารณ์ญาณส่วนตัวมาเปลี่ยนชื่อใหม่โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงสาระสำคัญและกรอบโครงความคิดแต่อย่างใด

การแบ่งแยก “สมัยพม่าปกครอง” และ “สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน” ออกจากกันยังมักปรากฏควบคู่กันกับภาพจำที่ว่า “สมัยพม่าปกครอง” เป็น “ยุคมืด” หรือสมัยแห่งความเสื่อมโทรมและถดถอยในทุก ๆ ด้านของประวัติศาสตร์ล้านนา ในขณะที่ “สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน” เป็น “ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ” ของล้านนา มีต้องสงสัย

เลยว่าแนวทางการเรียบเรียงคำอธิบายทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ได้รับอิทธิพลจากความคิดของนักประวัติศาสตร์ยุโรปสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการดังเช่น Petrarch เป็นต้นที่มาอธิบายสมัยกลางเป็น “ยุคมืด” เพื่อขบขันให้ช่วงเวลาของตนเป็น “ยุคสว่าง” ด้วยเหตุนี้ในระยะหลังจึงเริ่มมีงานเขียนบางชิ้นเช่นของ Justin McDaniel (2007) และ Ken Kirigaya (2014) ที่ตั้งคำถามต่อภาพจำ “ยุคมืด” ดังกล่าว การค้นคว้าของ Kirigaya แสดงให้เห็นว่า ช่วงเวลากว่า 200 ปีที่ล้าหน้าตกเป็นประเทศราชของพม่า นั้น สังคมล้าหน้ามิได้ตกอยู่ใน “กลียุค” ตลอดเวลา แท้ที่จริง กลียุคเป็นคำที่เอกสารล้าหน้าใช้อธิบายความวุ่นวายทางการเมืองที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงปลายอำนาจของราชสำนักราชวงศ์มังราย การเข้ามามีอำนาจของพม่ากลับเป็นการยุติความวุ่นวายดังกล่าว และภายใต้สันติภาพของพม่า (Pax Birmanica) นี้เองที่ช่วยให้การค้าในเชียงใหม่และเชียงแสนกลับมาคึกคักเฟื่องฟูอีกครั้งหลังจากชะงักงันไปในช่วงเสื่อมถอยของราชสำนักราชวงศ์มังราย และการเสื่อมสิ้นอำนาจของราชสำนักพม่าต่างหากที่ส่งผลให้ล้าหน้าเกิดความวุ่นวายขึ้นอีกครั้งอันเป็นส่วนหนึ่งของวิกฤติศตวรรษที่ 18 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Eowseewong 2021) นอกจากนี้ ยังไม่ปรากฏว่าศาสนาและศิลปวัฒนธรรมล้าหน้าภายใต้การปกครองของพม่าจะเสื่อมโทรมลงผิดปกติ ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของล้าหน้ายังคงได้รับการเคารพ วัตถุอาราม และพระพุทธรูปในศิลปะแบบล้าหน้ายังคงถูกสร้าง และงานเทศกาลทางศาสนาต่าง ๆ ยังคงถูกจัดขึ้นอยู่อย่างสม่ำเสมอ แม้ว่าการรจนาวรรณกรรมภาษาบาลีซึ่งเคยรุ่งเรืองในล้าหน้าจะเสื่อมถอยลงและถูกแทนที่ด้วยวรรณกรรมภาษาล้านนาซึ่งเป็นภาษาพื้นถิ่น แต่นั่นก็เป็นผลกระทบจาก “วิกฤติศตวรรษที่ 16” ของศาสนาพุทธเถรวาทที่เกิดจากการทำลายพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบในลังกาซึ่งถือเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์และศูนย์กลางการเรียนรู้ภาษาบาลีที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ความเสียหายจากวิกฤติดังกล่าวนั้น กล่าวกันว่าเป็นผลให้ไม่มีพระภิกษุที่อุปสมบทอย่างถูกต้องหลงเหลืออยู่ในลังกาแม้เพียงรูปเดียว ความเสียหายต่อศูนย์กลางวัฒนธรรมบาลีในระดับนี้ส่งผลให้วัฒนธรรมภาษาบาลีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสื่อมถอยลงจนถูกแทนที่ด้วยภาษาพื้นถิ่นในฐานะภาษาวรรณกรรม อีกทั้งวรรณกรรมภาษาล้านนาที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงระหว่างการเป็นประเทศราชของพม่าก็ยังคงมีเนื้อหาหลากหลายทั้งทางโลกและทางธรรม ขนบการเขียนชาดกยังคงได้รับ

การสืบทอด และก็ไม่ปรากฏว่าวรรณศิลป์ของวรรณกรรมเหล่านั้นจะเสื่อมทรามลงจน ผิดสังเกตแต่อย่างใด ในท้ายที่สุด Kirigaya ยังได้ตั้งข้อสรุปที่แหลมคมว่าผู้เรียบเรียง เอกสารประวัติศาสตร์ล้านนายุคจารีตหลายฉบับไม่ได้มีอคติต่อพม่ามากเท่าที่มีกับ “ชาวไต” หรือชาวสยามจากอยุธยาซึ่งถือเป็นคู่แข่งหลักของล้านนาภายใต้ราชสำนักราชวงศ์มังราย ภาพจำเรื่องยุคมืดกับการตกเป็นประเทศราชของพม่าจึงน่าจะ ได้รับอิทธิพลจากทัศนระชาชาตินิยมในประวัติศาสตร์สยามที่มองพม่าเป็นผู้ร้าย แห่งชาติ มากกว่าที่จะมาจากมุมมองของชาวล้านนาเอง

อันที่จริงแล้วลักษณะสภาวะการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และแนวโน้ม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ หรือ “จิตวิญญาณแห่งยุคสมัย” (Zeitgeist) ของ ช่วงเวลาที่นิยมเรียกกันว่า “สมัยพม่าปกครอง” และ “สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน” นั้น อาจมีได้แตกต่างกันมากพอจะพิจารณาให้ช่วงเวลาทั้งสองเป็นยุคสมัยที่แยกออกจาก กันโดยสิ้นเชิง เนื่องจากทั้งสองยุคสมัยต่างเป็นช่วงเวลาที่ย่านนาตกอยู่ในสถานะ “ประเทศราช” ของจักรวรรดิติดทะเลที่มีขนาดใหญ่กว่าในระบอบรัฐบรรณาการ เช่นเดียวกัน ภายใต้สถานะดังกล่าว ล้านนาต้องยอมรับอำนาจของราชสำนักผู้เป็นเจ้าของ อธิราช โดยเจ้าอธิราชมีอำนาจแต่งตั้ง (หรือรับรองการแต่งตั้ง) ผู้ปกครองล้านนา พร้อมทั้งมีอำนาจเรียกเก็บส่วยบรรณาการและเรียกระดมไพร่พลสำหรับทำสงคราม ได้ ในขณะที่เจ้าอธิราชยังให้ความเคารพต่อขนบธรรมเนียมและประเพณีดั้งเดิมอยู่ใน ระดับหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่าทั้งสองยุคสมัยต่างเป็นช่วงเวลาที่ย่านนาสูญเสีย “อิสรภาพ” ในความหมายดั้งเดิมที่หมายถึง “ความมีอำนาจสูงสุด” เพราะต้องตกอยู่ภายใต้ อำนาจของจักรวรรดิเจ้าอธิราช ได้แก่ พม่าและสยามเช่นเดียวกัน³

³ แม้จะเป็นที่อธิบายกันว่าราชสำนักสยามแต่งตั้งเจ้าผู้ครองนครของนครต่าง ๆ ในล้านนาตามที กลุ่มเจ้านายของนครนั้น ๆ มีมติเสนอ แต่ก็ปรากฏว่ามีกรณีที่ราชสำนักสยามใช้อำนาจเปลี่ยนตัว หรือไม่แต่งตั้งเจ้าผู้ครองนครตามข้อเสนอของเจ้านายท้องถิ่น เช่น ในกรณีของพระยามังไชย และ เจ้าสุริยะจางวาง เป็นต้น.

ทั้งสองช่วงสมัยยังต่างเป็นเวลาที่ล้านนาสูญเสีย “เอกราช” ในความหมายดั้งเดิมที่หมายถึงความมีกษัตริย์หรือผู้ปกครองเพียงคนเดียว (โดยนัยคือเอกภาพทางการเมือง) อีกด้วย เพราะเจ้าอิริราชทั้งพม่าและสยามต่างดำเนินนโยบายแบ่งแยกล้านนาออกเป็นหน่วยการเมืองขนาดย่อยเหมือน ๆ กัน กล่าวคือ ในปี 1701 ราชสำนักพม่ายกสถานะเมืองเชียงแสนให้มีอำนาจและความสำคัญทัดเทียมกับเมืองเชียงใหม่ ทั้งยังให้เมืองทั้งสองเป็นอิสระจากกัน จากเดิมที่เมืองเชียงใหม่มีสถานะเป็นศูนย์กลางอำนาจเหนือเมืองอื่น ๆ ในล้านนาเพียงเมืองเดียว เป็นผลให้ล้านนาถูก “ตัด” เป็นสองส่วน ได้แก่ ล้านนาเชียงใหม่และล้านนาเชียงแสน ต่อมาเมื่อสยามได้เข้ามาเป็นเจ้าอิริราชเหนือล้านนาแทนที่พม่าแล้ว ก็ยังคงดำเนินนโยบายแบ่งแยกล้านนาต่อจากที่ราชสำนักพม่าได้ดำเนินมา โดยกำหนดให้เมืองเชียงใหม่ ลำพูน นครลำปาง แพร่ และน่านเป็นหน่วยการเมืองที่แยกจากกันขึ้นตรงต่อราชสำนักสยามและต่างมีผู้ปกครองที่มีสถานะเท่าเทียมกัน⁴ นับว่านโยบายการแบ่งแยกของสยามนั้นแบ่งแยกล้านนาให้เป็นหน่วยย่อยยิ่งกว่านโยบายของพม่าเสียอีก

สรุปได้ว่าทั้ง “สมัยพม่าปกครอง” และ “สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน” ต่างเป็นช่วงเวลาแห่งการตกอยู่ภายใต้อำนาจของจักรวรรดิต่างภาษาและเป็นช่วงเวลาแห่งความแตกแยกทางการเมืองเช่นเดียวกัน ดังนั้น หากพิจารณาแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ล้านนาโดยยึดเอาพัฒนาการทางการเมืองเป็นเกณฑ์อย่างเคร่งครัดและคงเส้นคงวา ก็อาจกล่าวได้ว่าทั้งสองยุคสมัย สามารถถูกพิจารณาให้เป็นยุคสมัยเดียวกันได้ เพราะลักษณะและแนวโน้มสภาวะการเมืองมีได้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญแต่ประการใด โดยยุคสมัยทั้งสองเมื่อรวมกันแล้ว จะตรงกับ “ช่วงสมัยใหม่ตอนต้น” (Early Modern Period) ในการศึกษาประวัติศาสตร์โลกและประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

กล่าวอย่างถึงที่สุด (กระนั้นก็เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุด) การแบ่งยุคสมัยทั้งสองดังกล่าวแยกออกจากกันนั้น เป็นการพิจารณาโดยยึดเอาอำนาจของเจ้าอิริราชเป็น

⁴ แม้เมืองเชียงใหม่จะมีอิทธิพลเหนือเมืองลำพูนและนครลำปางในบางกรณี แต่นั่นเป็นไปด้วยความสัมพันธ์ทางสายเลือกระหว่างเจ้าผู้ปกครองซึ่งร่วมวงศ์เจ้าเจ็ดตนด้วยกัน ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมิได้เสถียรโดยตลอด และยังถือว่านครรัฐทั้งสามเป็นหน่วยการเมืองที่แยกจากกัน.

เกณฑ์ อันเป็นการแบ่งยุคสมัยโดยพินิจจากมุมมองของ “คนนอก” ที่ผลัดเปลี่ยนเข้ามา มีอำนาจเหนือล้านนา จึงอาจขัดต่อเจตนารมณ์แรกเริ่มของการพยายามแสวงหารูปแบบการแบ่งยุคสมัยที่เหมาะสมสำหรับอธิบาย “สภาพการณ์ภายในของล้านนา” เพราะหากพินิจจากมุมมองของล้านนาเองแล้ว ไม่ว่าเจ้าอิทธิราชจะเป็นพม่าหรือสยาม ล้านนาก็ยังคงมีสถานะเป็นประเทศราชอยู่ดังเดิม

จะเห็นได้ว่า เส้นทางการพัฒนารูปแบบการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนาจนได้เป็นแบบหลักซึ่งเป็นที่นิยมใช้ในปัจจุบันนั้น แม้ในทางหนึ่งจะเกิดจากความต้องการหลีกเลี่ยงกรอบโครงการเล่าแบบประวัติศาสตร์ชาติไทย / สยามมาสร้างกรอบโครงการเล่าประวัติศาสตร์แบบใหม่ที่ตั้งอยู่บน “สภาพการณ์ภายใน” ของล้านนา แต่ในอีกทางหนึ่ง ก็ยังมีบางส่วนที่ยังคง “หนีไม่พ้น” ไปจากอิทธิพลทัศนคติราชาชาตินิยมซึ่งเป็นแนวคิดกระแสหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย / สยาม ในช่วงเวลาที่มีการแบ่งยุคสมัยรูปแบบดังกล่าวถูกออกแบบขึ้น ในทำนองเดียวกับที่การแบ่งยุคสมัยแบบ *พงศาวดารโยนก* ก็ได้รับอิทธิพลจากทัศนคติอาณานิคมซึ่งเป็นแนวคิดกระแสหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย / สยาม ในช่วงเวลาที่หนังสือดังกล่าวถูกเรียบเรียงขึ้นเช่นกัน สภาวะ “หนีไม่สุด หลุดไม่พ้น” ที่เกิดขึ้นในความพยายามแสวงหารูปแบบการแบ่งยุคสมัยที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา เช่นนี้ อาจเป็นภาพสะท้อน “ความย้อนแย้ง ยอกย้อน และสับสน” ที่เกิดขึ้นในภาพรวมของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา นั่นคือว่า ภูมิทัศน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา นี้ เต็มไปด้วยการปะทะกันระหว่างกระแสความคิดแบบราชาชาตินิยมซึ่งยึดเอารัฐไทยและสถาบันกษัตริย์ (หรืออีกนัยคือ ศูนย์กลางอำนาจของรัฐไทย / สยาม) เป็นแกนกลางของคำอธิบายประวัติศาสตร์ และพินิจล้านนาในฐานะส่วนหนึ่งของรัฐไทย / สยาม กับกระแสความคิดแบบท้องถิ่นนิยมล้านนาที่ยึดเอาตัวตนด้านต่าง ๆ ภายในล้านนาเป็นแกนกลางของคำอธิบายประวัติศาสตร์ และพินิจล้านนาในฐานะหน่วยทางการเมืองและสังคมที่เป็นตัวของตัวเอง การปะทะช่วงชิงแนวคำอธิบายประวัติศาสตร์ล้านนาระหว่างสองแนวคิดนี้ ก่อให้เกิดกระแสความคิดแนว “ท้องถิ่นราชาชาตินิยม” ที่ยึดเอา (อดีต) ราชสำนัก และ “เจ้า” ที่สืบเชื้อสายราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนเป็นแกนกลางของคำอธิบายประวัติศาสตร์ล้านนา ซึ่งในทางหนึ่งก็สนับสนุนบทบาทของอดีตเชื้อพระวงศ์เหล่านี้ใน

การฟื้นฟูอัตลักษณ์ความเป็นล้านนา และในอีกทางหนึ่งก็ให้ความสำคัญกับประวัติ ความสัมพันธ์ (เฉพาะด้านที่ราบปรีน) ระหว่างราชสำนักราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนและ ราชสำนักราชวงศ์จักรีแห่งสยามเพื่อขบเน้นความแนบชิดระหว่างสยามและล้านนาให้ เด่นชัดขึ้น ประวัติศาสตร์ล้านนาที่ถูกเล่าภายใต้กระแสความคิดเช่นนี้จึงนับเป็น “ประวัติศาสตร์พันทาง” อันเกิดขึ้นจากการประนีประนอมสองแนวคิดที่ขัดแย้งกัน อย่างสุดขั้ว (Samnieng 2017) อีกนัยหนึ่ง คือเป็นการก่อรูปความรู้ความคิดแบบ ท้องถิ่นนิยมที่ถูกจำกัดไว้ภายใต้กรอบความมั่นคงของรัฐชาติ เพื่อนำประวัติศาสตร์ ล้านนาแบบ “พ่อขุน” หรือเรื่องเล่าที่มีบุรพคุณชรีและบรรพชนล้านนาเป็นแกนหลัก ของเรื่องมาใช้รณรงค์ต่อต้านคอมมิวนิสต์ในบริบทความขัดแย้งช่วงสงครามเย็นที่ กำลังปะทุขึ้นในล้านนาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา (Potjanalawan 2023)

บันทึกส่งท้าย

การแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนาแบบต่าง ๆ ที่ได้มีผู้นำเสนอมาล้วน เป็นภาพสะท้อนของสภาพการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา ณ ขณะที่มีการนำเสนอ การแบ่งยุคสมัยแบบนั้น ๆ ในช่วงเวลาของ พงศาวดารโยนก การศึกษาประวัติศาสตร์ ล้านนารวมถึงล้านนาคติทั้งหมดอยู่ในมือของปัญญาชนสยามและตะวันตกที่ได้มา เยือนล้านนาในฐานะเจ้าอาณานิคมหรือ “ผู้มาเยือนจากโลกศิวิไลซ์” การแบ่งยุคสมัย แบบ พงศาวดารโยนก จึงเป็นการแบ่งกาลเวลาผ่านแว่นมุ่มมองแบบเจ้าอาณานิคม เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นกับการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ของดินแดนอาณานิคมอื่น ๆ ดังเช่นอินเดีย ในระยะหลังมานี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาก้าวหน้าขึ้นพร้อมกับการเติบโตของแนวคิดท้องถิ่นนิยมล้านนา ยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนาก็เริ่มถูก แบ่งจากมุมมองภายในของล้านนาเองมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการศึกษา ประวัติศาสตร์ล้านนารวมถึงความรู้แบบท้องถิ่นนิยมล้านนายังคงถูกค้ำจองและ ครอบงำโดยแนวคิดราชาชาตินิยมไทยอันเป็นแนวคิดกระแสหลักในการศึกษา ประวัติศาสตร์ไทย / สยาม การแบ่งยุคสมัยที่นิยมใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ ล้านนาปัจจุบันนี้จึงยังคงมีมุมมองที่ยึดเอาสยาม (หรือถ้ากล่าวให้ตรงจุดคือกรุงเทพฯ) เป็นศูนย์กลางเจือปนอยู่ไม่น้อย แน่นนอนว่าแว่นมุ่มมองแบบสยามซึ่งปรากฏอยู่ในการ แบ่งยุคสมัยและการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านน่าย่อมตอบสนองต่อวาระของสยาม

34 | วารสารไทยคดีศึกษา ปีที่ 22 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2568)

มากกว่าวาระของล้านนาเอง และอาจถือเป็นพันธกิจหนึ่งที่ยึดประวัติศาสตร์ล้านนาไว้ให้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรอบโครงความคิดประวัติศาสตร์แห่งชาติไทย / สยาม ซึ่งเป็นสถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา ณ ขณะนี้

References

- Akyeampong, E. et al. (2015). Conversation: Explaining Historical Changes; or, The Lost History of Causes. *The American Historical Review*, 120(4), 1369 - 1423.
- Benda, H. J. (1962). The Structure of Southeast Asian History: Some Preliminary Observations. *Journal of Southeast Asian History*, 3(1), 106 - 138.
- Blackbourn, D. (2012). The Horologe of Time: Periodization in History. *PMLA*, 127(2), 301 - 307.
- Cameron, M. E. (1946). The Periodization of Chinese History. *Pacific Historical Review*, 15(2), 171 - 177.
- Chimee, I. N. (2023). *African Historiography and the Challenges of European Periodization: A Historical Comment*. N.P.: TRAFO - Blog for Transregional Research.
- Chothithavornrattana, P. (1985). *THE POLITICAL THINKING OF THE MANGRAI DYNASTY OF LANNA THAI (A.D. 1296 - 1558): AN ANALYSIS OF NORTHERN THAILAND'S PALM LEAF MANUSCRIPTS*. (M.A. Thesis, Department of History, Graduate School, Silpakorn University).
- Chulalongkorn, King. (1936). *พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารและประเพณีการตั้งวังหน้า* [Royal literary work of King Chulalongkorn Commenting on History and the Tradition of Creating Wang - Na]. Bangkok: Tha Prachan Printing Press.
- Cunliffe, Barry. (2001). *The Oxford Illustrated History of Prehistoric Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Damrong Rajanubhab, Prince. (1924). *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม* [A Lecture on Siamese History]. N.P.: n.p.
- Dassow, E. V. (2012). Temporality and Periodization in Ancient Near Eastern History. *Social Science History*, 36(1), 113 - 143.

- Dirlik, A. (1989). *Revolution and History: The Origins of Marxist Historiography in China, 1919 - 1937*. Berkeley, CA: University of CA Press.
- Elvin, M. (1973). *The Pattern the of Chinese Past*. Stanford: Stanford University Press.
- Eowseewong, N. (1976). สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชบุรุษกับอาโนลด์ ทอยน์บี [Prince Damrong Rajanubhab and Arnold Toynbee]. *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย* [Thai History and Historians]. N.P.: Praphansan.
- Eowseewong, N. (2021). *Interregna in Comparison: Ineffectual Adjustments to Changes in the 18th Century among Three Mainland Southeast Asian Kingdoms*. Bangkok: Toyota Thailand Foundation.
- Farooqui, A. (2019). Indian History: The Dilemma of Periodization. *Marxist*, 35(4), 41 - 60.
- Gangatharan, A. (2008). THE PROBLEM OF PERIODIZATION IN HISTORY. *Proceedings of the Indian History Congress*, 69, 862 - 871.
- Gernet, J. (1995). *A History of Chinese Civilization* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- González-Reimann, L. (2014). The Yugas: Their Importance in India and their Use by Western Intellectuals and Esoteric and New Age Writers. *Religion Compass*, 357 - 370.
- Green, W. A. (1995). Periodizing World History. *History and Theory*, 34(2), 99 - 111.
- Griffiths, J. G. (1956). Archaeology and Hesiod's Five Ages. *Journal of the History of Ideas*, 17(1), 109 - 119.
- Hirunsathit, D. (1984). *THE CENTRALIZATION OF POWER DURING THE REIGN OF KING TILOKARAJA B.E. 1985 - B.E. 2030*. (M.A. Thesis, Department of History, Graduate School, Chulalongkorn University).
- HÖLSCHER, L. (2014). TIME GARDENS: HISTORICAL CONCEPTS IN MODERN HISTORIOGRAPHY. *History and Theory*, 53(4), 577 - 591.

- Humphries, M. (2002). In Mommsen's Shade: Roman Historiography, Past and Present. *Classics Ireland*, 9, 28 - 45.
- Khreuthienthong, V. (1976). *THE ADMINISTRATIVE REFORM OF LANNA THAI DURING THE REIGN OF KING CHULALONGKORN*. (M.A. Thesis, Department of History, Graduate School, Chulalongkorn University).
- Khrouthongkiew, N. (2010). *THE SIAMESE STATE AND LANNA, 1874 - 1933*. (Ph.D. in History, Department of History, Faculty of Arts, Chulalongkorn University).
- Kirigaya, K. (2014). Some Annotations to The Chiang Mai Chronicle: The Era of Burmese Rule in Lan Na. *Journal of the Siam Society*, 102, 254 - 290.
- Kirigaya, K. (2015). Lan Na under Burma: A "Dark Age" in Northern Thailand?. *Journal of the Siam Society*, 103, 269 - 294.
- Kotchagam, W. (2001). *LANNA THAI HISTORIOGRAPHY: AN ANALYSIS CHRONICLES AND HISTORICAL WORKS, 1898 - 1998*. (M.E. Thesis, College of Education).
- Krajaejun, P. (2007). *THE CONSTRUCTION OF "HILL TRIBE" ETHNIC IMAGE IN THAI SOCIETY DURING 1880s - 1980s*. (M.A. in History, Department of History, Faculty of Arts, Chulalongkorn University).
- Lee, J. (1987). Medieval Chinese Society and the Local "Community" By Tanigawa Michio. Translated with an Introduction by Joshua A. Fogel. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1985, 141 pp. Notes, Character Lists, Index. \$24.95. *The Journal of Asian Studies*, 46(1), 132 - 134.
- Lei, H. (1937). *Periodization: Chinese History and World History*. *Chinese Social and Political Science Review*, 20(4), 461 - 491.

- Lorenz, C. (2017). The Times They Are a - Changin. On Time, Space and Periodization in History. Mario Carretero, Stefan Berger and Maria Grever (eds.), *Palgrave Handbook of Research in Historical Culture and Education* (109 - 133). Houndmills: Palgrave.
- McDaniel, J. (2007). Two Bullets in a Balustrade: How the Burmese Have Been Removed from Northern Thai Buddhist History. *Journal of Burma Studies*, 11, 85 - 126.
- Miyakawa, H. (1955). An Outline of the Naito Hypothesis and Its Effects on Japanese Studies of China. *The Far Eastern Quarterly*, 14(4), 533 - 552.
- Mousheng, L. (1942). *Men and Ideas: An Informal History of Chinese Political Thought*. New York: John Day Company.
- Na Chiangmai, P. (1974). *กรณีพิพาทระหว่างเจ้าเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ* [The Dispute between the King of Chiang Mai and the British Subjects That Caused the Siamese Government to Reform the Administration of Monthon Phayap]. (M.E. Thesis, College of Education).
- Ongsakul, S. (1986). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. [History of Lan Na]. Chiang Mai: Lan Na Studies Information Project, Arts and Culture Promotion Center Project, Chiang Mai University.
- OSTERHAMMEL, J. (2014). *The Transformation of the World. A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton. NJ: Princeton University Press.
- Penth, H. (1994). *A Brief History of Lan Na, Northern Thailand From Past to Present*. Chiang Mai: Silkworms.
- Phannarong, N. (1973). *การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยและพม่า สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชชช พ.ศ. 2428 - 2438* [Negotiations and Agreements Between the Governments of Siam and Britain on the Lan Na Thai and Burmese Frontier Provinces in the Reign of King Rama V During 1885 - 1895]. (M.E. Thesis, College of Education).

- Potjanalawan, P. (2023). *ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ภาคเหนือหลังปฏิวัติสยาม* [The Recently - Constructed Lan Na: Northern Thailand after the Siamese Revolution]. Bangkok: Siamparitut.
- Prachakitkornchak, Phraya. (2013). *พงศาวดารโยนก*. [The History of Yonok]. Nonthaburi: Sripanya.
- Prayoosathien, S. (1980). *THE ADMINISTRATIVE REFORM OF MONTHON PHAYAP (B.E. 2436 - 2476)*. (M.E. Thesis, College of Education).
- Prompanya, N. (2019). Phongsawadan Yonok: The Creation of a Modern Northern Thai Chronicle. *Journal of Liberal Arts Thammasat University*, 19(2), 22 - 52.
- Prompanya, N. (2023). Chaem Bunnag and the Creation of Ton Tamnan Uthai, Origin of the Thais and Thai Migration, from 1889 to 1890. *The Journal of Thai Khadi Research Institute*, 20(1), 172 - 204.
- Ranke, L. V. (2010). On Progress of History (From the First Lecture to King Maximillian II of Bavaria "On the Epochs of History", 1854. In Ranke, L.V. & Iggers, G.I. (ed.), *The Theory and Practice of History*. London: Routledge.
- Saensa, P. (2013). เจ้าผู้ครองนครแพร์ในยุคประเทศราชของสยาม [The Rulers of Phrae in the Era of Siamese Vassalage]. In Chaimuengchuen, P. & Saensa, P. (ed.), *หมุดหมายประวัติศาสตร์ล้านนา* [The Checkpoints of Lan Na History]. Bangkok: East Printing House.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Samnieng, C. (2017). Contradiction, Controversy and Confusion of Lanna History Studies. *13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON THAI STUDIES*. Chiang Mai: n.p.
- Sirinam, P. (1973). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัวเมืองลานนาไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. [Relations between Thailand and Lanna Thai Vassal States in the Early Rattanakosin Era]. (M.E. Thesis, College of Education).

- Spaulding, J. & Kapteijns, L. (1987). *The Periodization of Precolonial Africa*. Boston: African Studies Center, Boston University.
- Stearns, Peter N. (2017). Periodization in World History: Challenges and Opportunities. In Charles Weller, R. (ed.), *21st - Century Narratives of World History: Global and Multidisciplinary Perspectives* (83 - 109). London: Palgrave.
- Subramaniam, C.N. (2005). *Periodisation of Indian History*. New Delhi: n.p.
- Tambunya, T. (1985). *A Study of the Formation of the Lanna State*. (M.A. Thesis, Department of History, Graduate School, Chulalongkorn University).
- Thanuchit, W. (1985). *การปฏิรูปการศึกษาในมณฑลพายัพ พ.ศ. 2442 - 2476* [Education Reform in Monthon Phayap 1899 - 1933]. (M.E. Thesis, Srinakharinwirot University Prasarnmit).
- Thongchai, U. (1983). *Ayutthaya - Lanna Relation, 1296 - 1767*. (M.A. Thesis, Department of History, Graduate School, Chulalongkorn University).
- Thooknuek, M. (2012). *ไทยวน คนเมืองแห่งลุ่มน้ำวัง* [Tai Yuan, Khon Mueng of the Wang Basin]. Lampang: Lampang Bannakit Printing.
- Torri, M. (2014). For a New Periodization of Indian History: The History of India as Part of the History of the World. *Studies in History*, 30, 89 - 108.